

Fin Soc

SOSIAALIALAN MENETELMIEN ARVIOINTI I/2005

Kriittisen reflektion käyttömahdollisuuksista **s. 4**
Reflektiivisyys suomalaisessa sosiaalityössä **s. 11**
Yrityksiä pureutua vaikuttavuuden tutkimukseen **s. 19**

Tässä numerossa

Julkaisija:

FinSoc-sosiaalipalvelujen
evoluuatioryhmä, Stakes

Päätoimittaja:

Riitta Haverinen

Toimittaja:

Sirpa Andersson

Kannen kuva:

Päivi Tapiovaara

Ulkoasu:

Tiina Haavistola

Taitto:

Kajaanin Offsetpaino Oy
Nina Karjalainen

Paino:

Kainuun Sanomat Oy
Kajaani, 2005

ISSN 1458-1744

Ilmestyy toukokuussa
ja marraskuussa.

■ **Riitta Haverinen**

FinSocin horisontista **s. 3**

■ **Jan Fook**

Kriittisen reflektion käyttömahdollisuuksista **s. 4**

■ **Synnöve Karvinen-Niinikoski**

Reflektiivisyys suomalaisessa sosiaalityössä **s. 11**

■ **Juha Koivisto**

Hyvän käytännön kuvaus **s. 16**

■ **Tuija Lindqvist**

Yrityksiä pureutua vaikuttavuuden tutkimukseen **s. 19**

■ **Sirpa Andersson**

Ehkäisevien kotikäyntien kokeilu **s. 24**

FinSocin yhteystiedot **s. 28**

FinSocin horisontista

Kädessä on uudistettu FinSocin lehti. Uudistus perustuu talouden tiukkuuteen, mutta toivomme, että lehden uusi ulkoasu kuitenkin miellyttää teitä. Toimituspolitiikkamme ei ole muuttunut. Lehtemme tarjoaa sosiaalialan käytännön ja tutkimuksen kentälle forumin, jossa eritellään sosiaalialan ja sosiaalityön erilaisia evalu-aation lähestymistapoja, työkaluja ja niiden sovelluk-sia sekä hyvien käytäntöjen teoreettisia lähtökohtia ja käytäntöjä. Ottakaa lehti ennakkoluulottomasti käyttöönne lukijoina ja artikkelien tai teemojen tar-joajina. Lehti ilmestyy kaksi kertaa vuodessa, touko-kuun lopulla ja marraskuussa. Varsinainen uutislehti se ei tällaisella ilmestymistiheydellä ole, eikä voikaan olla.

Nopean tiedottamisen haasteeseen vastaamme [www-sivuillamme](http://www.sivuillamme) (<http://www.stakes.fi/finsoc>). Sieltä löytyvät sähköisessä muodossa julkaisumme, jotka voitte tulostaa. Sieltä löytyvät tutkimus- ja kehittämishankkeet, joissa olemme mukana. Sieltä löytyvät FinSocin osaajajoukko sekä järjestä-mämme koulutustilaisuudet, linkkejä aineistoihin ja julkaisuihin. Linkki vasta avattuun sosiaaliporttiin (<http://www.sosiaaliportti.fi>) tulee jatkossa olemaan omankin tiedotuksemme väylä ja yhteydet sivujen välillä toimivat jo nyt.

Sosiaalityön ja laajemmin sosiaalialan tiedon luonne, tiedon koostaminen, kumuloiminen, siirtäminen ja näiden ehdot ovat juuri nyt ajankohtaisia teemoja. Tärkeänä tulevaisuuden tavoitteena on, että sosi-aalialan työ perustuu parhaaseen käytettävissä ole-vaan tietoon ja näyttöön. Se on tärkeää järjestelmän uskottavuuden, asiakkaiden saaman palvelun ja asi-akkaiden oikeusturvan kannalta.

Tässä numerossa avaamme sosiaalityön reflektiota, tiedon luonnetta ja tiedon siirrettävyyttä. Australialainen La Troben yliopiston professori Jan Fook erittelee sosiaalityön kriittistä reflektiota. Suomalai-sen näkökulman tuo Helsingin yliopiston professori Synnöve Karvinen. Tutkija Tuija Lindqvist pureutuu vaikuttavuuden tutkimukseen. Erikoistutkija Juha Koivisto erittelee tiedon siirrettävyyden ehtoja. Li-säksi esittelemme uusia julkaisuja ja tehtyä työtä Lukemisen iloa!

■ Riitta Haverinen

FINSOCIN RYHMÄPÄÄLLIKKÖ

Kriittisen reflektion perusteoriaa

Johdanto

Yleisesti ollaan yksimielisiä siitä, että ammatilliseen työhön kohdistuu nykyään uudenlaisia vaatimuksia. Kun taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät lähentyvät postmodernissa maailmassa, ammatillisilta käytännöiltä vaaditaan tehokkuutta muuttuvissa ja ennakoimattomissa ympäristöissä. Niiden on oltava relevantteja eri käyttöyhteyksissä (Fook et al., 2000). Tämän vuoksi ammattilaisten on pystyttävä paitsi soveltamaan yleistettävää tietoa myös jatkuvasti oppimaan käytännön kautta (Gould, 2004). Niinpä ”reflektiivisen käytännön” vaatimus on entistään suurempi (Schön, 1983).

Vaikka reflektiivisen käytännön ajatus on levinnyt laajasti, on valitettavasti yhä paljon epäselvyyttä ja erimielisyyttä ja jopa epätietoisuutta siitä, mitä se merkitsee (Ixer, 1999). Tämä koskee myös termien ”reflektiivinen käytäntö” ja ”kriittinen reflektio” keskinäistä vastaavuutta. Tässä artikkelini ensimmäi-

sessä osassa tarkoitukseni onkin kuvata reflektiivistä käytännöä ja kriittistä reflektiota niin yksityiskohdaisesti, että kriittisen reflektion perusteoria tulee ymmärrettävämmäksi. Artikkelin myöhemmässä toisessa osassa hahmottelen sitä, kuinka kriittisen reflektion prosessia voidaan käyttää sosiaalityön käytännössä, koulutuksessa ja tutkimuksessa.

Reflektiivinen käytäntö ja kriittinen reflektio – kaksi eri käsitettä

Termejä reflektiivinen käytäntö ja kriittinen reflektio käytetään usein toistensa synonyymeina, mutta olen sitä mieltä, että jos kriittisen reflektion tarjoamia mahdollisuuksia halutaan hyödyntää täysimääräisesti sosiaalityössä, on tärkeää nähdä termien väliset eroavaisuudet. Molemmat viittaavat jatkuvaan käytännön toiminnan tarkasteluun, jonka tarkoituksena on tunnistaa toiminnan taustalla olevat oletukset.

TÄSSÄ ARTIKKELISSA ESITETTYJÄ AJATUKSIA ON TARKASTELTU MYÖS SEURAAVISSA ARTIKKELEISSA:

- Fook, J. (2004) ”Transformative Possibilities of Critical Reflection”. Teoksessa L. Davies & P. Leonard (toim.) *Scepticism/Emancipation: Social Work in a Corporate Era*, Ashgate, Aldershot, s. 16-30
- J. Fook (painossa) *Reflective Practice and Critical Reflection*. Teoksessa J. Lishman, (toim.) *Handbook of Theory for Practice Teachers: A New Updated Edition*, Jessica Kingsley, London

Tässä mielessä niitä molempia harjoitetaan samalla tavalla tai saman prosessin kautta. Mahdolliset erot tulevat kuitenkin esille, kun asiaa tarkastellaan teoreettisemmalla tasolla, toisin sanoen kun tarkastellaan, millaisia taustaoletuksia tunnistetaan ja mihin tarkoitukseen reflektiivistä prosessia käytetään. Siten sekä reflektiivistä käytäntöä että kriittiseen reflektiota on voitu lähestyä eri tavoilla riippuen siitä, millä tieteenalalla näitä ajatuksia on käytetty ja kehitelty.

Reflektiivisen käytännön idea on peräisin lähinnä Donald Schönin teoksista (esim. 1983 & 1987), joissa on tuotu tietoisuuteen virallisen ammatillisen teorian ja käytännön toiminnan välisen kuilun ongelmallisuus. Schönin ajattelussa reflektiivinen käytäntö on tapa kaventaa tätä kuilua paljastamalla teoria, joka sisältyy siihen, mitä ammattilaiset tekevät eikä niinkään siihen, mitä he sanovat tekevänsä. Schönin käsityksiä on käytetty laajasti monilla eri tieteenaloilla ja ammateissa, ja niiden voidaan katsoa toimivan perustana sille kehitystyölle, jota eri aloilla (sosiaali- ja terveydenhuolto, lainsäädäntö, hallinto, liiketoiminta, koulutus) on tehty reflektiivisen käytännön ajatuksen kehittämiseksi. Lähestymistapoja reflektiiviseen käytäntöön ja kriittiseen reflektioon voidaan kuitenkin eriyttää, kun pohditaan, mitä taustaoletuksia eri tieteenaloilla on mahdollista tunnistaa ja mihin tarkoituksiin reflektiivistä prosessia eri aloilla voidaan käyttää. Tunnistetut taustaoletukset voivat vaihdella esimerkiksi sen suhteen, mihin mielenkiinto niissä kohdistuu (kuten henkilökohtaisiin tai toisaalta historiallisiin tai yhteiskunnallisiin rakenteisiin liittyviin oletuksiin). Tämä voi paljolti riippua tietyn ammatti- tai tieteenalan tieteellisistä viitekehyksistä. Myös oletusten taso ja yleisluonteisuus voivat vaihdella (pinnallisemmista syvällisempiin, erityisemmistä yleisempiin). Vaikka reflektiivisen käytännön prosessi on yleispiirteitään samanlainen, se voi vaihdella huomattavasti kokemuksiltaan, tuloksiltaan ja mielenkiinnon kohteiltaan riippuen siitä, mitä taustaoletuksia tunnistetaan.

Useat kirjoittajat tekevätkin tämän vuoksi selvän eron reflektion ja kriittisen reflektion välillä. Kasvatustieteilijät ja erityisesti aikuiskasvatuksen asiantuntijat ovat kehittäneet kriittisen reflektion ajatusta yksityiskohtaisemmin (esim. Mezirow, 1991; Brookfield, 1995), ja myös eroja on tässä enemmän. Reflektio voidaan nähdä ”kriittisenä” esimerkiksi sen perusteella, että sen pyrkimyksenä on paljastaa

syvemmällä olevia oletuksia tai ”esioletuksia” (Mezirow, 1991, s. 12). Brookfield (1995, s. 8) kuitenkin painottaa, että reflektiosta tekee kriittistä nimenomaan se, että siinä huomio kiinnitetään valtaan. Tässä merkityksessä ”kriittinen” tarkoittaa kykyä transformatiivisuuteen, sitä että se ”... sisältää ja tuottaa perustavan perspektiivin muutoksen” (Cranton, 1996, s. 79–80). Transformatiivista se on erityisesti siinä mielessä, että se kohdistuu vallitseviin tai hegemonisiin oletuksiin (Brookfield, 2000, s. 126), jotka tiedostamattomalla tasolla voivat vaikuttaa käytäntöön. Lisäksi voidaan katsoa olevan kyse tietoisuudesta siitä, että taustaoletukset oman itsen ja sosiaalisen kontekstin/rakenteen suhteista voivat toimia voimakkaasti vallitsevien (usein epätasa-arvoisten) valtasuhteiden ylläpitäjinä. Tietoisuus näistä oletuksista voi sitten luoda edellytyksiä transformatiiviselle toiminnalle kohti tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa (esim. Kondrat, 1999; Fook, 2002). Nämä käsitykset ovat yhteydessä kriittisen sosiaalisen teorian perinteeseen (Agger, 1998), ja tietenkin myös aikaisempiin käsityksiin tiedostamisesta (eng. conscientization) (Alfrero, 1972; Hart, 1991) ja muihin ajatuksiin siitä, miten kriittinen teoria voi muuttaa ihmisiä (Fahey, 1977).

Omassa työssäni sovellan juuri tämän tyyppistä kriittistä perspektiiviä, koska katson se sopivan erittäin hyvin yhteen sosiaalityön sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja sosiaalista muutosta koskevien perinteiden ja myös monien nykyään käytännön sosiaalityötä tekevien ammattilaisten muutospyrkimysten kanssa. Kriittinen reflektio on pohdintaa, joka tekee mahdolliseksi ymmärtää, miten toiminnan taustaoletukset voivat olla sosiaalisesti rajoittavia, ja näin sen avulla voidaan löytää uusia, valtaistavampia ajatustapoja ja käytäntöjä. Kriittinen reflektio tekee sosiaalisen muutoksen mahdolliseksi yksilön tasolla.

Näin ollen reflektio ei ole määritelmällisesti kriittistä (Brookfield, 2000, s. 126) – kaikenlainen reflektio ei välttämättä mahdollista kriittistä kykyä tunnistaa hegemonisen ajattelun valtaa omien työikäntöjen suhteen siten, että sitä vastaan voisi toimia. Kriittinen reflektio ja reflektiivinen käytäntö eivät myöskään ole toisiaan poissulkevia, koska ne perustuvat samantapaisille olettamuksille ja ajatusprosesseille. Kriittinen reflektio on tietyn tyyppistä pohdintaa – se on reflektiivistä käytäntöä, jossa keskitytään ajattelun taustaoletusten valtautuuksiin, ja näin siihen, kuinka käytännön muutos

voisi saada aikaan muutoksen myös niissä sosiaalisissa tilanteissa, joissa ammatillaiset työskentelevät. Kriittisen reflektion edellytyksenä on ilmeisestikin kyky reflektoida. Kaikki reflektiivinen käytäntö ei kuitenkaan johda kriittiseen reflektioon.

Haluan myös korostaa, että käsittelen ja kehittelen tässä esityksessä kriittisen reflektion ajatusta nimenomaan yhtä ammatikuntaa edustavan teoreetikon ja kouluttajan perspektiivistä, ja myös kirjallisuutta esittelen tästä lähtökohdasta. Sosiaalitetilijöitä ajatellen on kuitenkin myös todettava, että kriittisen reflektion ajatus esiintyy yleisemmin sosiaalitetieteissä. Erityisesti tämä koskee sellaisia teoreetikkoja kuin Giddens (1991), joka käsittelee yksilöllisen kriittisen reflektion merkitystä refleksiivisessä modernissa. Tässä mielessä kriittinen reflektio voitaisiin rinnastaa prosessiin, jossa yksilöt hankkivat tietoa sosiaalisesta ympäristöstään ja jatkuvasti luovat ja uudistavat sosiaalista identiteettiään tämän tiedon mukaisesti. Jotkut sosiaalityön tutkijat (esim. Ferguson, 2001 & 2003) ovat keskittyneet tähän tehtävään ja kutsuvat sitä ”elämänpolitiikaksi”, jossa on kyse siitä, kuinka ihmiset neuvottelevat elämänsä edellytyksistä sosiaalisten valintojen yhteydessä (Fook, 2004). Tässä mielessä kriittinen reflektio voidaan nähdä myös sosiologisemmin prosessina, jonka kautta yksilöt tekevät itsestään sosiaalisia toimijoita. Tällainen tapa ymmärtää kriittinen reflektio onkin merkityksellinen myös ammatillisen koulutuksen perspektiivistä kehitetylle käsitykselle – pohjimmiltaan prosessissa on kyse niistä erityisistä tavoista, joilla yksilöt (olivat se sitten ammatillaisia tai muita yksittäisiä yhteiskunnan jäseniä) rakentavat itseään sosiaalisesti. Käytettäessä kriittistä reflektiota ammatillisessa koulutuksessa pyrkimyksenä on yksinkertaisesti tehdä prosessista eksplisiittinen, jotta yksittäiset opiskelijat pystyisivät ottamaan vastuuta tästä prosessista sen sijaan, että ovat tietämättään sen ohjaittavina.

Kun nämä selvät eroavaisuudet pidetään mielessä, on helpompaa ymmärtää erilaisten teoriatraditioiden vaikutusta kriittistä reflektiota koskeviin teorioihin. Seuraavassa käsittelen näitä traditioita. Otan esille seuraavat neljä tärkeintä traditiota, joilla on vaikutusta käsityksiin reflektiosta ja kriittistä

reflektiosta: reflektiivinen käytäntö, refleksiivisyys, postmoderni ajattelu ja dekonstruktionismi sekä kriittinen sosiaalinen teoria. Näillä traditioilla on luonnollisesti paljon yhteistä ja ne myös käsittelevät samanlaisia asioita, vaikka diskurssit ovatkin erilaisia. Niitä voidaan tietenkin osittain pitää syypäinä reflektion käsitteeseen liittyviin epäselvyyksiin. Näiden traditioiden joihinkin perusajatuksiin tutustuminen auttaa kehittämään monipuolisempaa ymmärrystä kriittisen reflektion teoreettisista perustoista, ja siten myös tuottamaan taitavampia kriittisiä pohdiskelijoita.

Teoreettista taustaa kriittiselle reflektiolle

I. Reflektiivinen käytäntö

Argyris ja Schön (1976) sekä Donald Schön (1983 & 1987) on usein mainittu kirjoittajina, joille kuuluu kunnia reflektiivisen käytännön ajatuksen tuomisesta akateemisiin ammatteihin. Schön (1983 & 1987) toteaa, että ammatillinen tieto sisältää sekä ”tekni-

sen rationaliteetin” (sääntöjä) että ammatillisen taidon (reflektio toiminnassa). Ammatilaisten ongelmaksi muodostuu se, että sängen usein ammatin harjoittajien omaksuma ”teoria” tai heidän omaksumansa säännöt eroavat merkittävästi ammatilaisten tosiasiallisiin käytäntöihin sisältyvästä ”teoriasta” tai taustaoletuksista. Juuri tästä käytäntöön sisältyvästä teoriasta

ammatin harjoittajat ovat usein tietämättömiä. Se voi ilmetä kaavamaisena reagoitina tiettyihin organisatorisiin tai ammatillisiin vaatimuksiin, mutta myös artikuloimattomina reaktioina kätketympiin kulttuurisiin paineisiin. Reflektiiviseen käytäntöön liittyy siten kyky tiedostaa ammatikäytäntöihin sisältyvän ”teorian” tai taustaoletusten olemassaolo, jotta pystyttäisiin ylittämään toisaalta omaksutun ja toisaalta käytännössä toteutetun teorian välinen kuilu ja parantamaan molempia. Reflektiivisen käytännön prosessia voidaan tässä mielessä myös käyttää apuna käytännön kehittämisessä, koska se auttaa artikuloimaan ja kehittämään käytännön teoriaa. Samasta syystä reflektiivistä käytäntöä voidaan

Kriittinen reflektio on aivan tietynlaista pohdintaa

pitää käytännön teorian tutkimisen prosessina, jossa teoriaa kehitetään suoraan konkreettisen käytännön pohjalta. Tässä suhteessa reflektiivinen käytäntö voi olla myös prosessi, jonka myötä ammatin harjoittajat osallistuvat oman teoriansa luomiseen yhdistelemällä kokemusta ja muista lähteistä hankittua teoriaa.

Kehittämäni reflektiivinen lähestymistapa (Fook, 1996) perustuu alun perin Schönin ilmaisemaan ajatukseen reflektiivisestä käytännöstä. Se lähtee ammattikäytännön intuitiivisten, taidollisten ja luovien puolien tunnistamisesta. Usein korostetaan myös tunteiden merkitystä (Fook, 1999). Siten reflektiivinen lähestymistapa pitää arvokkaana holistisesta käytännöstä oppimista ja painottaa erityisesti niitä käytännön puolia, joita perinteisesti ei ole arvoitettu.

Kun kriittisen reflektion ajatusta lähdetään kehittämään reflektiivisen käytännön tradition pohjalta, painopiste on erityisesti taustaoletuksilla vallasta. Tämä koskee sekä vallan monia toimintatapoja että yksilön omaa valtaa ja hänen suhdettaan tärkeinä pitämiinsä vallan muotoihin. Lisäksi keskittyminen oman käytännön intuitiivisiin ja taidollisiin puoliin tuo esiin sen, miten tunteet tukevat tiettyjä taustaoletuksia. Yksinkertainen reflektiivinen ote on hyödyllinen siinä mielessä, että se auttaa huomaamaan tärkeitä taustaoletuksia, joilla on varsin suuri vaikutus käytäntöjen muodostumiseen. Se ei kuitenkaan aina mahdollista vallan toimintatapojen tarkkaa erittelyä erityisesti sen suhteen, mikä merkitys henkilökohtaisella vallalla on suhteessa sosiaalisiin ja rakenteellisiin yhteyksiin ja rajoituksiin. Kriittinen reflektio auttaa ymmärtämään, kuinka henkilökohtainen ja poliittinen ovat yhteydessä kaikilla tasoilla.

2. Refleksiivisyys

Refleksiivisyyden käsite liitetään usein sosiaaliteolliseen tutkimukseen (Marcus, 1994) antropologiassa ja muilla vastaavilla aloilla (esim. Rosaldo, 1993). Viime aikoina ajatusta on kehitelty sosiaali- ja terveydenhuollon ammateissa (esim. Taylor & White, 2000). Refleksiivisyys, ”itseään kohti kääntyminen” (Steier, 1991), on määritelty monin eri tavoin. Whiten näkemyksessä refleksiivisyydestä (2002, s. 10) korostuu kyky katsoa sekä sisään- että ulospäin siten, että on mahdollista tunnistaa yhteyksiä sosiaalisiin ja kulttuurisiin tulkintoihin. Oman tulkintani

mukaisesti refleksiivisyyteen liittyy kyky oivaltaa, että oma itsen ja omien toimintayhteyksien kaikki puolet vaikuttavat siihen tapaan, miten maailmaa tutkitaan (eli tuotetaan tietoa) (Fook, 1999b). Käytän tässä tutkimisen käsitettä sen arkielämän merkityksessä – viittaamaan kaikkiin niihin eri tapoihin, joiden avulla tietoa tuotetaan. Tällainen tutkiminen saattaa joissain muodoissaan olla muodollisempaa ja järjestelmällisempää, kun taas toisissa se on arkipäiväistä ja usein artikuloimatonta ja pyrkii lähiympäristön tekemiseen ymmärrettäväksi. Tässä mielessä tutkimus tai tiedon tuottaminen on olennainen osa päivittäistä elämänmenoa. Vastaavasti kaikki ihmiset ja yhteiskunnan jäsenet ovat oman arkielämänsä tutkijoita.

Siten refleksiivisyys edellyttää tietoisuutta niistä moninaisista tavoista, joilla ihmiset voivat tuottaa ja valita käyttämänsä tiedon tai ainakin vaikuttaa siihen, millaista tämä tieto on. Tämä voi tapahtua pääasiassa neljällä eri tavalla. Ensinnäkin on tärkeää oivaltaa, että tieto on luonteeltaan rakenteisiin sisältyvää ja sosiaalista – se välittyy sen kautta, keitä me olemme fyysisesti ja sosiaalisesti, koska juuri näin muodostuneita linssejä käytetään maailmaa tarkastellessa ja tulkitessa. Se keitä me olemme, miltä miestä tuntuu, kuinka me voimme ja missä olemme vaikuttaa siihen, kuinka tulkitsemme ja valitsemme tietoa ja myös siihen, kuinka tulemme tulkituiksi sosiaalisesti ja kuinka olemme vuorovaikutuksessa. Toiseksi subjektiveetti määrittelee, millaista tietoa tuotetaan – oma persoonallisuus, kokemukset ja sosiaalinen asema vaikuttavat siihen, mitä ilmiöitä nähdään ja kuinka ne nähdään. On esimerkiksi hyvin tunnettua, että sukupuolierot voivat selittää sekä rakenteisiin sisältyviä että sosiaalisia tulkintoja ja myös kokemuksia. Lisäksi niiden avulla voidaan osaksi selittää erilaisia subjektiveettisiä tulkintoja.

Kolmanneksi on kyse reaktiivisuudesta – tiedon tuottamisessa käytetyt välineet ja prosessit määräävät ainakin osittain, millaista tietoa voidaan hankkia. Siten omat uskomukset siitä, mikä on legitimiä tietoa ja tiedon tuottamista ja millaisia menetelmiä pitäisi käyttää ja käytetään, vaikuttavat siihen, mitä saadaan selville. On esimerkiksi hyvin tunnettua, että työntekijän työhuoneessa suoritetussa haastattelussa saatu tieto voi poiketa suuresti kotikäynnin yhteydessä hankitusta tiedosta. Palvelujen käyttäjät eivät välttämättä valehtele toisessa tilanteessa. Tieto on sen hankinnassa käytetyn menetelmän tuotetta.

Lopuksi on muistettava, että tieto on myös vuorovaikutuksellista – se on historiallisten ja rakenteellisten kontekstien muovaamaa. Tämä ilmiö tulee hyvin esille tarkastellessa sitä, kuinka ajattelutavat ja käytännöt muuttuvat ajan kuluessa ja kuinka tulkinnot vaihtelevat suuresti sen mukaisesti, millaista tietoa on saatavilla kunakin aikana. Hyvä esimerkki tästä on, kuinka tulkinnot sodan ”uhreista” ja ”väkivallantekijöistä” voivat muuttua merkittävästi, kun aikaisempaa ”salaista” tietoa tulee julki.

Refleksiivisyyden käsitettä käyttäen kriittinen reflektio voidaan näin nähdä tapana tutkia omia käytäntöjä tai kokemuksia siten, että oma itse on mahdollista nähdä tietäjänä tai tiedon tuottajana. Tämä puolestaan auttaa näkemään yhteyksiä oman yksilöllisen minän ja laajemman sosiaalisen, kulttuurisen ja rakenteellisen ympäristön välillä, kun tulee mahdolliseksi ymmärtää, kuinka käsitykset, uskomukset ja taustaoletukset voivat olla ainakin osittain sosiaalisten kontekstien määrittämiä. Tietoisuus siitä, kuinka kukin osallistuu olemassa olevien valtasuhteiden rakentamiseen sosiaalisissa konteksteissa, lisääntyy, kun osoitetaan ihmisten ajatustapojen vaikuttavan tällä tavalla.

3. Postmoderni ajattelu ja dekonstruktionismi

Postmodernin ajattelun vaikutusta ovat tietyt ajatustavat, jotka toisaalta jossain määrin ylittävät refleksiivisyyttä koskevan ajattelun ja toisaalta täydentävät sitä. Käsitellen myös poststrukturalistista ajattelua, koska siinä on piirteitä, jotka auttavat ymmärtämään kriittistä reflektiota. (Fook, 1999a.)

Käyttäessäni termiä ”postmoderni” ajattelu viitataan yksinkertaisesti ”modernien” (eli lineaaristen ja yhtenäisten) ajattelutapojen kyseenalaistamiseen (Parton, 1994). Toisin sanoen viitataan sen kyseenalaistamiseen, että tiedon hankkimisen on tapahduttava progressiivisesti (kumulatiivisesti, lineaarisesti) ja että se on vastaansanomaton (on olemassa vain yksi totuus, joka voidaan tavoittaa progressiivisesti). Postmoderni ajattelu on hyödyllistä siinä mielessä, että se auttaa huomaamaan tiedon ja vallan välisen suhteen (kriittisessä reflektiossa hyödyllinen tarkastelutapa). Postmoderni ajattelu nostaa esille vallitsevien keskustelujen roolin muodostettaessa käsitystä

siitä, mitä pidetään legitimiinä tietona (ja siksi valtaana). Se selkeyttää sitä, missä valta sijaitsee ja kuinka sitä ylläpidetään, koska se kohdistaa huomion siihen, miten tietynlainen ajattelu ja sen liittyminen tiettyihin ryhmiin saattaa vahvistaa tämän ryhmän asemaa suhteessa muihin ryhmiin. Poststrukturalistit erityisesti auttavat ymmärtämään myös kielen roolia tiedon muodostumisessa. Se tapa, jolla asioista puhutaan, mitä nimetään ja mitä ei nimetä, kuten myös käytettyyn kieleen sisältyvät suhteet, ovat merkityksellisiä, koska ne määrittelevät, mikä on legitimiä ja siten myös omaa valtaa.

Erityisen hyödyllinen esimerkki on tapa muodostaa binäärisiä vastinpareja eli luoda pareittain ilmiöiden luokkia, jotka ovat totaalisia (viittaavaa kaikkiin ihmisiin), toisensa poissulkevia, binäärisiä ja vastakkaisia (toistensa suhteen määriteltyjä). Luokat ”mies” ja ”nainen” ovat tästä yksi hyvä esimerkki. Poststrukturalistit väittävät, että binääristen vastinparien muodostaminen on kielen rakentumisen

tärkeä elementti (Berlin, 1990), ja näin tärkeä osa sitä tapaa, jolla ihmiset jäsentävät maailmaa nimeämällä ilmiöitä. Koska vastinparien muodostamisessa korostuu usein tapa rakentaa eroa muihin nähden, se on tärkeä osa identiteetin muodostamista ja siten mukaan ottamista ja pois sulkemista. Yhdistämme esimerkiksi usein huonomuuden binäärisen vastin-

parin toiseen osaan (esim. ”nainen” on määritelmällisesti ”miestä” huonompi) ja itse asiassa toinen osa määritellään usein suhteessa ensimmäiseen (esim. nainen määritellään ”ei-miehenä”). Näin binäärisen vastinparin ensimmäinen luokka saa ensisijaisen aseman, ja tämän liittyy usein sosiaalinen tarve säilyttää luokat näissä muodoissa. Ihmiset esimerkiksi usein tuntevat tarvetta tietää, onko tietty henkilö mies vai nainen, ennen kuin he osaavat suhtautua häneen luontevasti. Oletettavasti tämä tieto myös määrittää sitä tapaa, jolla henkilö ymmärtää itsensä suhteessa tähän toiseen henkilöön.

Lisäksi kieli (ja vallitseva keskustelu) voi vaikuttaa vaientamalla erilaisia ja marginaalisia näkökulmia, koska usein ainoastaan merkittävin (yhtenäinen) ääni tunnustetaan tai merkitään muistiin historiallisesti.

Yleisesti ottaen postmoderni ja poststrukturaal-

Postmoderni ajattelu selkiyttää vallan paikkaa

linen ajattelu korostaa, että tieto voi olla sosiaalisesti rakentunutta. Esimerkiksi oletamalla, että tietty tieto on lineaarista ja yhtenäistä, tuetaan tahattomasti vallitsevan vallan perustaa, joka sulkee pois muut näkökulmat, ja myös tahattomasti osallistutaan näiden valtasuhteiden ylläpitämiseen sen kielen avulla, jolla ympäröivästä maailmasta puhutaan. Tämä postmoderni ajattelu lisää tietoisuutta vastaan väittämisen, muutoksen ja konfliktin mahdollisuudesta ajattelussa, koska se tunnustaa monien erilaisten kokemusten legitiimiyden ja luo perusteita yleisesti hyväksytyjen ajattelutapojen kyseenalaistamiseksi.

Kriittinen reflektio voi hyödyntää postmodernia ja poststrukturalistista analyysia ajattelun purkamisessa siten, että voidaan paljastaa, miten vallan rakentamiseen osallistutaan. Tällainen erittely mahdollistaa sellaisten konfliktien ja ristiriitaisuuksien tutkimisen, joista aiemmin on saatettu vaieta. Erityisen hyödyllistä se on, kun halutaan tarkastella sellaisia käytäntöön liittyviä vaikeuksia, jotka ovat koettujen (binääristen) ongelmien tai jännitteiden aiheuttamia. Esimerkkinä tästä on umpikujaan päätyminen silloin, kun asian taustalla katsotaan olevan perustava ongelma tai konflikti. Sosiaalityöntekijät esimerkiksi usein käsitteellistävät työnsä perusongelman siten, että se sijoittuu ”huolenpidon” ja ”valvonnan” välimaille, tai että siinä on kyse ”arvoperusteisesta” tai vastaavasti ”tulosjohtoisesta” käytännöstä, ikään kuin nämä kaksi kategorialla olisivat toisensa pois sulkevia. Ihmiset myös saatetaan nähdä ainoastaan joko palvelujen käyttäjinä tai ammattilaisina, minkä vuoksi on hämmentävää toimia silloin, kun tietty henkilö on molempia (eli jos työtoveri hakeutuu palvelun käyttäjäksi). Postmoderni ajattelu johdattelee kyseenalaistamaan näitä jakoja ja muodostamaan kenties aikaisempaa monitahoisempia tarkastelu- ja työtapoja. Postmoderni ja poststrukturalistinen ajattelu ei kuitenkaan anna kriittiselle reflektiolle välineitä yksityiskohtaisempaan arviointiin – kuinka määritellään, mitkä vallan muodot säilyttävät vallitsevia alistussuhteita ja mitkä haastavat ne ja kuinka tässä voidaan saada aikaan muutosta. Näiden asioiden selvittämiseksi on käännettävä kriittisen sosiaalisen teorian puoleen.

4. Kriittinen sosiaalinen teoria

Yleisesti ottaen mielestäni sekä kriittisen reflektion että kriittisen teorian ”kriittisissä” puolissa on kyse

teoriasta siitä, millaisia vaikutuksia valtaeroilla on yhteiskunnassa ja erityisesti kuinka ne vaikuttavat yhtäaikaaisesti sekä yksilön että yhteiskunnan tasolla. Monien eri teoreetikkojen työllä on tietenkin yhtymäkohtia tämän asian kanssa (esim. Marx, Marcuse, Habermas (Agger, 1998)). Tässä keskityn kriittisen sosiaalisen teorian yleisiin teemoihin (Fook 2002) Aggerin (1998) mukaan. Kriittisen sosiaalisen teorian mukaisesti herruus (valta) toisaalta koetaan henkilökohtaisesti toisaalta tuotetaan rakenteellisesti. Tämän vuoksi yksilöt voivat osallistua itseään alistavaan herruuteen, koska heillä voi olla itsepetokseen perustuvia uskomuksia (väärä tietoisuus) paikastaan sosiaalisessa rakenteessa, omasta vallastaan ja muutoksen mahdollisuuksistaan. Sosiaalisen muutoksen on näin ollen oltava sekä henkilökohtaista että kollektiivista, ja juuri henkilökohtainen toimijuus on tärkeä osa sosiaalista muutosta. Lisäksi on otettava huomioon, että vaikka tiedolla usein on empiirinen todellisuus, sen käyttämisen ja tulkinnan tavat voivat olla (sosiaalisesti ja henkilökohtaisesti) rakentuneita. Tämän vuoksi sosiaalisen ja henkilökohtaisen muutoksen kannalta on pidettävä merkityksellisinä viestintää ja vuoropuhelua, jotka ovat tärkeitä uusien yhteisten käsitysten muodostumiselle.

Kriittinen sosiaalinen teoria tarjoaa laajemmat puitteet sen ymmärtämiselle, mitä kriittisen reflektion avulla voidaan tai voitaisiin saavuttaa. Koska se yhdistää henkilökohtaisen ja rakenteellisen ja korostaa viestinnän merkitystä, se tuo esille, kuinka kriittisen reflektion prosessi voi auttaa omien ja muiden kokemusten yhteen saattamisessa halutun sosiaalisen muutoksen aikaansaamiseksi. Kuten mainitsin edellä, tämä tietoisuus tekee myös mahdolliseksi ymmärtää vallitsevien ajattelutapojen vaikutusta henkilökohtaisessa elämässä ja lisää näin yksilön vallinnan ja hallinnan mahdollisuuksia henkilökohtaisella tasolla. Elämänpoliittisesti yksilöillä on enemmän valinnanvaraa identiteettinsä ja toimintansa suhteen, kun he vapautuvat sosiaalisesti vallitsevista ajattelutavoista (Fook, 2004).

Lopuksi

Olen edellä esittänyt kriittisen reflektion teoreettisen viitekehyksen, jossa on vaikutteita monista eri ajatusperinteistä (reflektiivinen käytäntö, refleksiivisyys, postmoderni ajattelu ja kriittinen

sosiaalinen teoria). Myös käsitteen eri käyttötavat ja sen erilaiset kehityssuunnat eri tieteenaloilla ja ammattikunnissa lisäävät asian moni-ilmeisyyttä. Kriittinen reflektio sellaisena kuin olen sen tässä esittänyt, on uskoakseni kuitenkin käsitteenä varsin merkityksellinen sosiaalityön nykyisten tarpeiden ja haasteiden kannalta. Katson myös, että tätä mallia voidaan soveltaa koulutukseen, palvelujen käyttöön ja tutkimukseen liittyviin tarkoituksiin. Artikkelin toisessa osassa käsittelem kriittisen reflektion prosessin käytäntöä (tässä esitetyn teorian mukaisesti) ja sen käyttöä sosiaalityössä.

Jan Fook
PROFESSORI
LA TROBEN YLIOPISTO

suomentanut Leena Saarela

KIRJALLISUUS

- Agger, B. (1998) *Critical Social Theories*, Westview, Boulder
- Alfrero, L.A. (1972) "Conscientization", *New Themes in Social Work Education*, International Association of Schools of Social Work, New York
- Argyris, C. & Schön, D. (1976) *Theory in Practice: Increasing Professional Effectiveness*, Jossey-Bass, San Francisco
- Berlin, S. (1990) "Dichotomous and complex thinking", *Social Service Review*, March, pp. 46-59.
- Brookfield, S. (1995), *Becoming a Critically Reflective Teacher*, San Francisco: Jossey Bass
- Cranton, P. (1996) *Professional Development as Transformative Learning*, Jossey-Bass, San Francisco
- Davies, H. & Kinloch, H. (2000), 'Critical incident analysis: facilitating reflection and transfer of learning', in Cree, V.E. & Macauley, C. (eds) *Transfer of Learning in Professional and Vocational Education*, London: Routledge, pp. 137-147.
- Dewey, J. (1933) *How We Think*, Chicago: Regnery.
- Fook, J. (ed) (1996) *The Reflective Researcher: Social Theories of Practice Research*, Allen & Unwin, Sydney.
- Fook, J. (1999a) "Critical reflectivity in education and practice" in Pease, B. & Fook, J. (eds) *Transforming Social Work Practice: Postmodern Critical Perspectives*, Allen & Unwin, Sydney, pp. 195-208.
- Fook, J. (1999b) "Reflexivity as method" in Daly, J., Kellehear, A. & Willis, E. (eds) *Annual Review of Health Social Sciences*, vol. 9, La Trobe University, Bundoora, pp. 11-20.
- Fook, J. (2002), *Social Work: Critical Theory and Practice*, London: Sage
- Fook, J., Ryan, M. & Hawkins, L. (2000) *Professional Expertise: Practice, Theory and Education for Working in Uncertainty*, Whiting & Birch, London.
- Fook, J. & Napier, L. (2000) *From Dilemma to Breakthrough: Re-theorising Social Work Practice*" in Napier, L. & Fook, J. (eds) (2000) *Breakthroughs in Practice: Social Workers Theorise Critical Moments in Practice*, Whiting & Birch, London.
- Gould, N. (1996) "Introduction: Social Work Education and the 'crisis' of the Professions", in Gould, N. & Taylor, I. (eds) (1996) *Reflective Learning for Social Work*, Arena, Aldershot
- Hess, P. (1995) "Reflecting in and on practice" in Hess, P. & Mullen, E.J. (eds) *Practitioner-Researcher Partnerships*, NASW Press, Washington, pp. 56-82.
- Ixer, G. (1999) "No such thing as reflection", *British Journal of Social Work*, vol. 29, pp. 513-527.
- Kondrat, M.E. (1999) "Who is the 'self' in self-aware? Professional Self-awareness from a critical theory perspective", in *Social Service Review*, 34 (4) 451-77.
- Lehmann, J. (2003) *The Harveys and Other Stories*, St Lukes Innovative Resources, Bendigo.
- Lowth, A. & Bramwell, M. (2000) "Dedicated to the Memory of Susan", in Napier, L. & Fook, J. (eds) *Breakthroughs in Practice: Social Workers Theorise Critical Moments*, Whiting & Birch, London.
- Marcus, G.E. (1994) "What comes (just) after 'Post'? The case of ethnography" in Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (eds) *Handbook of Qualitative Research*, London: Sage.
- Mezirow, J. (1991) "How Critical Reflection Triggers Learning" in Mezirow, J. (ed) *Fostering Critical Reflection in Adulthood*, San Francisco: Jossey-Bass
- Parton, N. (1994) "'Problematics of Government' (post)modernity and social work", *British Journal of Social Work*, Vol. 24, pp. 9-32
- Rolfe, G. (2000) *Research, Truth and Authority*, London: Macmillan
- Rosaldo, R. (1993) *Culture and Truth*, London: Beacon Press
- Schön, D. (1983) *The Reflective Practitioner*, London: Temple Smith
- Schön, D. (1987) *Educating the Reflective Practitioner*, San Francisco: Jossey-Bass
- Steier, F. (ed) (1991) *Research and Reflexivity*, London: Sage
- Taylor, B. (2000) *Reflective Practice*, Buckingham: Open University Press
- Taylor, C. & White, S. (2000) *Practising Reflexivity in Health and Welfare*, Buckingham: Open University Press
- Taylor, I. (1996) "Reflective learning, social work education and practice in the 21st century" in Gould, N. & Taylor, I. (eds) *Reflective Learning for Social Work*, Arena, Aldershot, pp. 153-161.
- White, S. (2002) "Auto-Ethnography as Reflexive Inquiry" in Shaw, I. & Gould, N. (eds) *Qualitative Research in Social Work*, London: Sage

Reflektiivisyys suomalaisessa sosiaalityössä

Jäsennän tässä artikkelissa kriittisesti reflektiivisen sosiaalityön muotoutumista ja refleksiivisen asiantuntijuuden käsittämistä.

Reflektiivisen ammatillisuuden käsite on 1990-luvun jälkeen saanut Suomessa sekä vakiintuneita muotoja sosiaalityöntekijäkoulutuksessa ja ammatikäytännöissä (Anis ym. 2003; Satka ym. 2005) että myös epäilyjä käsitteellisestä tyhjyydestä (Raunio 2004, 125-130). Kansainvälisesti katsoen reflektiivisen ammatillisuuden käsitteet ovat vakiintuneet 2000-luvulle tultaessa. Alan uusimmissa oppikirjoissa (esim. Adams & al. 2002; Fook 2005) ovat esillä mm. käsitteet ”reflective practice” (reflektiivinen ammatillisuus), ”critical practice” (kriittinen ammatillisuus) ja ”critical reflection” (kriittinen refleksiivisyys), ”constructive social work” (konstrukttiivinen sosiaalityö), ”contextual practice” (kontekstuaalinen käytäntö) ja ”evidence-based practice” (tieteellinen, näyttöpohjainen hyvä käytäntö).

Reflektiivisen ammatillisuuden perinne

Reflektiivisyyden vaatimukset sosiaalityön ammatikäytännöissä tulivat itselleni tutuiksi 1980-luvun työnohjauskoulutuksissa ja sosiaalityön ammattikäytäntöjen kehittämishankkeissa (esim. Karvinen 1993b). Sosiaalityön kehittämisessä reflektiivisyys ja ohjauksellisuus osoittautui keskeiseksi, kun au-

tonomiaa ja tilaa työn kehittämislle löytyi mm. sosiaalitoimistojen sosiaalityön kehittämishankkeessa Sosiaalityön ajolähtö (Karvinen 1988) erityisesti ja lähinnä vain sosiaalityöntekijän omassa työhuoneessa ja omassa ajattelussa samalla, kun yhteiskunnallinen kehityksen myötä muutosvaatimukset työssä kasvoivat. 1990-luvulle tultaessa oli sosiaalityössä tapahtunut huomattava ammatillinen kehitys lukumääräisestikin merkittäväksi ammattikunnaksi ja myös akateemiseksi ammatiksi. Takana oli 1960-, 70- ja 80-lukujen yhteiskunnallinen ja sosiaalityökritiikki, joka toisaalta haastoi vallitsevien käytäntöjen kritiikkiin ja toisaalta valta- ja professiokriittisiin keskusteluihin (Hänninen 1990 a ja b). Sosiaalityöntekijäkoulutus akatemisoitui kansainvälisesti katsoen aikaisin, 1980-luvun alussa, millä on ollut suuri merkitys sosiaalityön itseymmärrykselle. Samalla, kun yhteiskuntateoreettinen ja kriittinen keskustelu osaltaan loi sosiaalityöhön ”hiljaisuuden kulttuuria” ja ammatillisen keskustelun vaimenemista (Mutka 1998), tarjosi akateeminen yhteys sosiaalityölle myös kriittisen ajattelun ja teorian välineitä.

Suomalaisen sosiaalityön reflektiivisyysajattelun merkittävänä juonteena on Suomessa ollut ns. kehittävä työntutkimus (Arnkil 1990; Engeström 1987; 2004; Toikka 1984). Ajatus oman työn tutkimukseen ja ammatikäytäntöjen ristiriitoja erittelevään lähestymistapaan perustuvasta ammatillisen pätevyyden kehittämisestä ja siihen liittyvästä tiedontuotannosta onkin ollut koko 1990-luvun yksi

sosiaalialan ammatillisen ja täydennyskoulutuksen läpäiseviä pedagogisia periaatteita. Myös Donald Schönin (1983; 1987) ja Chris Argyriksen (1974) ajatukset ja tutkimukset ammatillisesta reflektios- ta vaikuttivat. Reflektiivisyyden ideoita kehiteltiin erityisesti opettajakoulutuksessa australialaisen kriittisen ajattelun perinteeseen nojautuen (Järvinen 1988). Nämä ideat liittyivät myös työnohja- uksen ja työnohjaajakoulutuksen kehittämiseen ja työnohjauksen reflektiivisen olemuksen ja teoreet- tisten perusteiden erittelyyn (Ojanen 1991; 2000; Karvinen 1993b). Oman lisänsä oppihistoriallisiin taustoihin tuovat kriittisen psykologian, subjektitie- teen ja myös sosiologian (Giddens 1984; Rauhala 1988, Silvonen 1988) keskustelut toisin toimimisen ja subjektivoitumisen haasteista ja mahdollisuuksis- ta. Vahva professiokriittinen tutkimus (Abbott 1988; Konttinen 1989) ja kasvava kiinnostus asiantunti- juustutkimukseen (Engeström 1989; Eräsaari 1993) olivat myös tärkeitä aineksia. Aikuiskasvatustieteen piiristä erityisesti Jack Mezirowin (1981; 1991) nä- kemykset kriittisestä teoriasta ja reflektiivisyydestä ovat myös olleet avaamassa näkökulmaa kriittiseen ja muutoshakuiseseen ammatillisuuteen. (Eteläpelto 1992; Karvinen 1993b.) Näistä aineksista rakenneti- in teoreettista ja opetuksellista kehikkoa sosiaali- työn työnohjaaja- ja sosiaalityöntekijäkoulutukseen mm. Kuopion yliopistossa 1990-luvun alussa (Auvin- en & Karvinen 1993; Karvinen 1993a; Karvinen- Niinikoski 2004). Reflektiivisyyden idea ja kriittinen arvioisuus on ollut osa sosiaalityön perinteistä am- matillista metodisuutta (Karvinen 1992; 1993c).

Reflektiivinen ja kriittinen ammatillisuus

Kysymys ”miten toimia käytännössä ammattitaitoi- sella tavalla ja minkä ajattelun varaan tämä toiminta voi rakentua?” oli yksi kantavista rakenteista Moni- särmäinen sosiaalityö (Granfelt ym. 1993, 133) kir- jassa, joka toi käsitteen reflektiivinen ammatillisuus näyttävästi suomalaiseen sosiaalityökeskusteluun. Jo tuossa vaiheessa käsitteellinen ero refleksiivisen ja reflektion välillä näkyi: ”Jotta ymmärtäisimme esi- merkiksi yhteiskunnan tai minuutemme refleksiivi- sen, itse itseänsä rakentavan luonteen ja pystyisim- me suuntaamaan niiden kehitystä uudelleen, tarvit- semme reflektiota, valmiutta ymmärryksemme ja

sitä muovaavien tekijöiden kriittisen arviointiin.” (Karvinen 1993a, 27.) Reflektio liitettiin koskemaan erityisesti tiettyä työn ja toiminnan kehittämiseen tähtäävän oppimisprosessin vaihetta, jossa ihminen tietoisesti tutkii kokemuksiaan ja omaa toimintaansa saavuttaakseen uuden tavan ymmärtää asia tai uu- si toimintamalli. Oppimisteoreettisen näkemyksen myötä korostuivat reflektion sisältönä yksilön hen- kilökohtainen ajattelu ja kokemus. Kuvaan kuuluvat kuitenkin myös ammatillisen toiminnan työnjaolli- nen kokonaisuus ja ammattikäytäntöjen sosiaalinen rakentuminen sekä sosiaalityöhön sisäänrakennettu vuorovaikutuksellisuus ja näkemys kielessä rakentu- vasta vallasta.

Reflektio -sanaa kritisoitiin myös vieraskielise- nä ja ihmeteltiin, miksei puhuta vain huolellisesta ajattelusta. Tämän vuoksi oli tärkeää korostaa, että reflektio ei kuvaa pelkkää ajatustyötä sen eri muo- doissa, vaan siihen liittyvät oleellisesti toimintaan perustuva kokemus, kokemuksesta oppiminen ja toisin toimimisen mahdollisuuden oivaltaminen. (Karvinen 1993a, 28.) Reflektiiviseen ammatillisuu- den kuului myös näkemys tutkimussuuntautuneesta käytännöstä. Sosiaalityön opetuksen, tutkimuksen, käytännön toiminnan ja työnohjauksen tiivis yhteys ja osallistavuus olivat johtavia periaatteita. Sosiaali- työntekijän oli tärkeä pyrkiä pätevemmän opastajan asemasta asiakkaansa toiminnan mahdollisuuksien ymmärtämiseen ja avaamiseen sekä vastuulliseen, kansalaiskeskeiseen ammatillisuuteen. Osallistavan ja konstruktivisen, yhteistä näkemystä luovan tut- kimus-, opetus- ja käytäntösuhteen hahmottaminen antoivat pohjaa sekä sosiaalityöntekijäkoulutuksen että ammattikäytäntöjen kehittämisen, mikä näkyi erityisesti käytännön opetuksen mallien kehittämi- senä.

Kriittinen reflektiivisyys ja ammatillisuus si- sälsivät ammattikäytäntöjen muutokseen tähdäten ”ajatteluamme ja toimintaamme ohjaavien käsittei- den, psyykkisten reagoitintapojen sekä näitä muo- vaavien yhteiskunnallisten, sosiaalisten ja kulttuu- risten prosessien tiedostamisen ja arvioinnin”. (MT. 30; Karvinen 1996, 67.) Kriittisen ja reflektiivisen ammatillisuuden kehitys ja omaksuminen rakentu- vat vaiheittaisena prosessina, jossa erottuu kolme erityistä ammatillisen tietoisuuden ja toiminnan tasoa: toimintaan sijoittuva ammatillisuus, arvioiva ammatillisuus ja kriittinen ammatillisuus. Koottuna voi todeta, että ”Sosiaalityön reflektiivinen amma-

tillisuus edellyttää kaikkien näiden tietoisuuden tasojen saavuttamista. Kysymys ei ole kuitenkaan ns. ammatillisesta kasvusta tai kehityksestä perinteisesti ajateltuna yhä parempaa kypsyyttä tavoittelevana prosessina, vaan pikemminkin toimijan mahdollisuuksista käsittää ja ohjata omaa toimintaansa jatkuvasti muuttuvissa olosuhteissa ja suhteissa toiminnan kokonaisuuteen.” (Karvinen 1993a, 30 – 31.)

Ammatillinen metodisuus ja kriittinen reflektiivisyys

Monisärmäisyys -kirjan kahdessa artikkelissani (Karvinen 1993a ja c) totesin, että reflektiivisyys kiinnittyy ammatilliseen pätevyyteen ja osaamiseen, metodisuuteen ja että ammatissaan sosiaalityöntekijä tarvitsee varsin korkeatasoista osaamista, vankkaa ammattinsa hallintaa sekä teoreettisesti että käytännöllisesti, metodisesti. Metodisuus voidaan nähdä metataseksi ajatteluksi, joka ohjaa kysymään miksi, eikä vain vastaamaan miten. Juuri tässä suhteessa metodisuus tulee lähelle reflektiivistä ammatillisuutta. Toisaalta metodisuus on sosiaalityöntekijän oman toiminnan systemaattista jäsentämistä ammatillisessa ja inhimillisen toiminnan jatkuvassa ongelmanratkaisuprosessissa. Monisärmäinen sosiaalityö -kirjan keskeinen viesti oli, että käytännön sosiaalityöntekijältä edellytetään yksilötasoisien asiakastyön taitojen lisäksi yhdyskunta- ja yhteisötasoisien menetelmien ja strategioiden sekä suunnitteluun, johtamiseen ja vaikuttamiseen yltävien menetelmien ja toimintatapojen hallintaa ja tuntemusta. Koska sosiaalityö on vuorovaikutuksellista ihmissuhdetyötä, tarvitaan lisäksi tällaisia perusvalmiuksia. Ammatillinen metodisuus koostuu kaikista näistä tekijöistä ja kiteytyy ammatillisessa ongelmanratkaisuprosessissa, sosiaalityön metodisessa työprosessissa. (Karvinen 1993c, 168). Metodisuus liittyy myös sosiaalityön tiedontuotantoon, jossa ”tarvitaan metodologiaa, joka mahdollistaa sosiaalityön tavoitteiden kanssa sopusointuisen tavan tuottaa tietoa”.

Metodisuuden suhde tiedontuotantoon tiivistyi toteamuksessa: ”Omasta toiminnasta ei voi saada otetta ilman tietoista metodisuutta ja ilman sitä ei

omaa toimintaa voi saattaa sen enempää itsensä, asiakkaansa, toimintaorganisaationsa kuin kollegojensakaan arvioitavaksi.” (emt. I 68) ja edelleen kirjoitin: ”Ongelmanratkaisun jatkuvasti toistuvana prosessina metodisuus on sinänsä väistämätöntä, mutta samalla tulee kriittisen tärkeäksi se, kuinka tuota prosessia toteutetaan. Tätä jännitettä voisi tarkastella jatkumona, jossa yhdessä päässä on summittainen tai kaavamainen toiminta ja toisessa päässä hallittu, mutta kriittisesti tietoinen ja joustava toiminta. Kuitenkaan metodisuudessa kysymys ei ole vain perusmenetelmien hallinnasta ja soveltamisesta teknisen rationaliteetin mukaisessa ongelmanratkaisun hengessä, koska sosiaalityön monimutkaisuus ja jatkuva muutos sekä paikallis- ja kulttuurisidonnaisuus edellyttävät jatkuvaa menetelmällistä kehittämistä.” Näin ollen tulkitsin myös että, ”ehkä kaikkein oleellisinta sosiaalityöntekijän ammattitaidossa on työn kehittämisvalmius” (Emt I 69.) ja se, että useiden rinnakkaisten toimintapuitteiden moniammatillisessa toimintaympäristössä ollaan oppimassa ja tekemässä jotain sellaista mitä ei vielä edes ole olemassa

(Engeström 1989; Engeström ym. 1995; Karvinen 1993b ja 1996,42). Tällaisten vaatimusten ääressä ei ammatillisessa reflektiivisyudessa sen enempää kuin metodisuudessaakaan voi olla kysymys vain yksittäisen työntekijän henkilö- ja tehtäväkohtaisesta osaamisesta, vaan kysymys on myös ammattikunnasta, sen tieto- ja osaamis-
pääomasta, pätevyyskäsitteistä

ja itseymmärryksestä. Toisaalta liikutaan kuitenkin kehityksen ns. lähikehitysvyöhykkeeltä ja uuden toiminnan idut ovat usein löydettävissä toimijoiden omasta toiminnasta siihen kohdistuvan tutkimuksen ja reflektion kautta.

Tieteellisyyden loukku

Sosiaalityön pätevyys- ja asiantuntijuuskäsitteet näyttävät edelleenkin olevan eräänlaisessa tieteellisyuden vaatimusten loukussa (Karvinen 1996, 64). Erityisesti reflektiiviseen sosiaalityöajattelua soimataan siitä, ettei se ole kiinnostunut ”kehittämään empiirisen aineiston avulla menetelmiä ammatillisen toiminnan tueksi”. Sitä syytetään myös siitä, että se

**Kysymys on myös ammattikunnan tieto- ja osaamis-
pääomasta**

pitää turhana ”systemaattisen tietoperustan kehittämistä jatkuvien muutosten ja epävarmuuksien maailmassa” (Raunio 2004, 126; Rostila & Piirainen 2004). Profioiden asemaa ja postmodernia koskevan yhteiskuntatieteellisen keskustelun myötä muuttuneet tietokäsitykset tuntuivat jo antavan oikeutuksen sosiaalityön ammatillisuuden ytimelle, ymmärtävälle ja tulkitsevalle otteelle. Samalla myös ”pakko” todistaa tieteellistä professionaalisuutta tuntui hälvenneen. (Karvinen 1996.) Tieteellisyyden ihanne on toki nykyisen uusprofessionalismin ja uuspositivismin (Parton 2004) muodossa paljon konkreettisempi, kun vaaditaan ”evidenced-based” -ajattelun hengessä (esim. Martinsen 2004; Thyer & Kazi 2004) tieteelliseen näyttöön pohjaavia, koeteltuja hyviä käytäntöjä ja kokeellisia kvantitatiivisia tutkimusasetelmia. Vaikka tällaiseen näyttöön yllettäisiinkin ja vaikka hyvien käytäntöjen myötä varmasti voidaan parantaa sosiaalityötä, jää sosiaalityön ammatillisuuden kriittisen arvioinnin ankara velvoite edelleen koskemaan ammatillisen tulkinnan pätevyyttä.

Sosiaalityössä ja sen tiedontuotannossa tarvitaan metodisuuden, pätevän ja asiantuntevan ammatillisuuden rinnalla kriittistä reflektiivisyyttä sekä suhteessa työn kohteeseen, toimintaympäristöön että omaan toimintaan (Karvinen 1993c). Tämä vaatimus on ollut ohjaamassa sosiaalityön tutkimuksen ja tiedontuotannon tavoitteita. Alalla on tapahtunut merkittävää kehitystä oman tieteen- ja ammattialan systemaattisen tietoperustan kehittämiseksi eikä vähiten reflektiivisen ammatillisuuden realistista itseymmärrystä tavoittelevan luonteen vuoksi. Tutkimuksella, tutkivalla otteella ja systemaattisen käytäntöön kiinnittyvän tiedontuotannon idealla on tässä ollut keskeinen sijansa, jotta hiljaisuuden kulttuuriin juuttunut ammattikäytännöistä nouseva tieto saataisiin esiin ja systemaattisesti kertymään. (Karvinen 1996, 43; Karvinen ym. 1999; Pohjola 1993; Satka ym. 2005.) Kysymys ei ole alituisen reflektoinnin korostamisesta ”vastaansanomattomana ammatillisuuden normina” (Raunio 2004, 124 -127), vaan määrätietoisesta rakennustyöstä sosiaalityön tiedontuotannon, tutkimuksen, opetuksen, oppilain ja asiantuntijuuden kehittämiseksi. Kysymykset muuttuvasta ammatillisuudesta ja reflektiivisyydestä sekä refleksiivisyydestä ja kriittisistä käytännöistä ovat kuitenkin jälleen kiinnostavia, kun tarkastellaan asiantuntijuuden muuttuvaa luonnetta muutoksen

maailmassa. Jatkan tästä teemasta lehden seuraavassa numerossa.

■ **Synnöve Karvinen-Niinikoski**
PROFESSORI
HELSINGIN YLIOPISTO

KIRJALLISUUS

- Abbott, Andrew (1988) *The System of Professions. An Essay on the Division of the Expert Labour*. Chicago: University of Chicago Press.
- Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (eds.) (2002) *Critical Practice in Social Work*. Basingstoke: Palgrave.
- Anis, Merja & Keskinen, Suvi & Karvinen-Niinikoski, Synnöve (toim.) (1993) *Käytännönopetus sosiaalityötä kehittämässä. Vuoropuhelua sosiaalityön, opetuksen ja kehittämisen tiimoilta*. Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja B:27/2003.
- Argyris, Chris & Schön, Donald A. (1974) *Theory in Practice. Increasing Professional Effectiveness*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Arnkil, Erik (1990) *Kehittyvä työntutkimus. Ajatuksia kehittävästä työntutkimuksesta*. Teoksessa *Suomalainen sosiaalityö. Sosiaalipolitiikka 1992:2. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja*. Jyväskylä: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 65–88.
- Auvinen, Anja & Karvinen, Synnöve (2003) *Työnohjaus, reflektiivisyys, kehitys. Sosiaalityön työnohjaajakoulutuksen perusteita*. Kuopion yliopisto. Koulutus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia ja selvityksiä 1/1993.
- Engeström, Yrjö (2004). *Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittely työssä*. Tampere: Vastapaino.
- Engeström, Yrjö (1987) *Learning by Expanding*. Helsinki: Orienta-Konsultit.
- Engeström, Yrjö (1989) *Developing Thinking at the Changing Workplace: Toward a Redefinition of Expertise*. Centre for Human Information Processing. Chip 130. La Jolla, California: University of California.
- Engeström, Yrjö & Engeström, Ritva & Kärkkäinen, Merja (1995) *Monikontekstuaalisuus ja rajanylitykset asiantuntijakognitioissa. Oppiminen ja ongelmanratkaisu monimutkaisissa työprosesseissa*. Aikuiskasvatus 1/1995, 14–27.
- Eräsaari, Risto (1993) *The Mechanisms of Expertise under Contingency and Complexity. –Towards a Reformulation of the Concept*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita N: o 81, 1993.
- Eteläpelto, Anneli (1992) *Reflektiivisyys ja itsetuntemus asiantuntijuuden kehittämisessä*. Teoksessa *Kohti uutta asiantuntijuuutta*. Jyväskylän ammattillisen korkeakoulun julkaisuja 3. Jyväskylä, 8–18.
- Fook, Jan (2005) *Kriittisen reflektion käyttämällisyyksistä*. *FinSoc* 1/2005.

Giddens, Anthony (1984) Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analysissä. Keuruu: Otava.

Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Matthies, Aila-Leena & Karvinen, Synnöve & Pohjola, Anneli (toim.) (1993) Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Hänninen, Jorma (1990a) Suomalainen sosiaalityökeskustelu tulkintojen tuotoksena ja kohteena. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia A/6. Jyväskylä.

Hänninen, Jorma (1990b) Professionalismin areenat ja keskiluokkainen sosiaalityö. Teoksessa Suomalainen sosiaalityö. Sosiaalipoliittikka 1992:2. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja. Jyväskylä: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 119–134.

Järvinen, Annikki (1988) Professionalismi vs. reflektiivinen ammattikäytäntö. Teoksessa Panhelainen, Mauri (toim.) Teoriaa ja käytäntöä. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos, 33–44.

Karvinen, Synnöve (1996) Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 3

Karvinen, Synnöve (1993a) Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, Riitta ym. Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 15–51.

Karvinen, Synnöve (1993b) Kehittävä työnohjaus sosiaalityön reflektiivisen ammatillisuuden edistäjänä – työnojausteorian haamotusta. Osa II teoksessa Auvinen, Anja & Karvinen, Synnöve (1993) Työnohjaus, reflektiivisyys, kehitys. Sosiaalityön työnohjaajakoulutuksen perusteita. Kuopion yliopisto. Koulutus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia ja selvityksiä 1/1993.

Karvinen, Synnöve (1993c) Metodisuus sosiaalityön ammatillisuuden perustana. Teoksessa Granfelt, Riitta ym. Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 131–173.

Karvinen, Synnöve (1992) Mary Richmond, G. H.. Mead ja sosiaalityön teoria. Sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti Janus 1992; 60–74.

Karvinen, Synnöve (1988) Sosiaalityön ajolähtö. Sosiaalityön ohjausprojekti. Sosiaalihallituksen julkaisuja 21/1987. Helsinki: Sosiaalihallitus.

Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (1999) Reconstructing Social Work Research. Finnish Methodological Adaptations. Jyväskylän yliopisto: SoPhi.

Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2004) Social work supervision: contributing to innovative knowledge production and open expertise. Teoksessa Gould, Nick & Baldwin, Mark (2004) (toim.) Social Work, Critical Reflection and the Learning Organisation. Aldershot ym.: Ashgate, 23–39.

Konttinen, Esa (1989) Harmonian takuumiehiä vai etuoikeuksien monopolisteja? Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 45. Jyväskylä.

Martinsen, Edgar (2004) "Evidensbasert" – praksis og ideologi. Nordisk sosialt arbeid, Nr 4/2004, 290–302.

Mezirow, Jack (1991) Transformative Dimensions of Adult Learning. San Francisco: Jossey-Bass.

Mezirow, Jack (1981) A critical theory of adult learning and education. Adult Education, Vol. 32, No 1, Fall 1981, 3–24.

Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: SoPhi.

Ojanen, Sinikka (2000) Ohjauksesta oivallukseen. Ohjausteorian kehittäjä. Helsinki: Palmenia-kustannus.

Ojanen, Sinikka (1991) A Critical Analysis of Supervisory Approach on Scientific Basis. Reflective professional supervision. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia n:o 42. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Parton, Nigel (2004) Post-Theories for practice: Challenging the dogmas. Teoksessa Davies, Linda & Leonard, Peter (eds.) (2004) Social Work in a Corporate Era. Practice of power and resistance. Aldershot: Ashgate, 31–44.

Pohjola, Anneli (1993) Tiedontuotanto sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, Riitta ym. Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 253–283.

Rauhala, Pirkko-Liisa (1988) Subjektitieteellisestä ajattelutavasta ja sen soveltamisesta sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön tutkimukseen. Sosiaalipoliittikka 1988. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja. Jyväskylä: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 43–59.

Raunio, Kyösti (2004) Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Rostila, Ilmari & Piirainen, Keijo (2004) Evidence-based practice in Finland. Teoksessa Thyer, Bruce A & Kazi, Mansoor A.F. (eds.) (2004) International Perspective on Evidence-based Practice in Social Work. Birmingham: BASW & IASSW, Venture Press, 197–213.

Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) (2005) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus.

Schön, Donald (1987) Educating the Reflective Practitioner. New York: Basic Books.

Schön, Donald (1983) The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. Aldershot: Avebury.

Silvonen, Jussi (1988) Psykologisen subjektitieteen luonnos. Psykologia 4/1988, 279–85.

Thyer, Bruce & Kazi, Mansoor A F (2004) International Perspectives on Evidence-based Practice in Social Work. Birmingham: Venture Press.

Toikka, Kari (1984) Kehittävä kvalifikaatiotutkimus. Valtion koulutuskeskuksen julkaisusarja B nro 25. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Hyvän käytännön kuvaus

Stakesin sosiaalipalvelujen evaluaatioryhmä FinSoc koordinoi Hyvät käytännöt -tutkimus- ja kehittämisohjelmaa, jonka tavoitteena on uudistaa sosiaalityötä ja sosiaalipalveluja kokoamalla, arvioimalla ja välittämällä tietoa hyvistä ja vaikuttavista työmenetelmistä ja -käytännöistä. Ohjelma luo edellytyksiä sille, että sosiaalityön käytännöt ja sosiaalipalvelut yhä enenevässä määrin perustuvat tutkittuun tietoon ja koeteltuun näyttöön.

Jotta käytäntöä, esim. jotakin työmenettelyä tai toimintatapaa, voidaan kutsua hyväksi, on oltava näyttöä sen toimivuudesta ja vaikuttavuudesta. Olemme FinSocissa kehittäneet mallia, jonka avulla sosiaalialalla hyväksi arvioidut käytännöt voidaan tiivistetysti kuvata. Malli soveltuu sellaisten käytäntöjen kuvaukseen, jotka on arvioitu hyväksi jollakin menetelmällä joko rutiinitoiminnan yhteydessä tai jossakin kehittämishankkeessa tai -ympäristössä. Kyseessä voi myös olla vasta syntymässä oleva käytäntö, jonka lupaavuudelle on olemassa jonkinlaista näyttöä. Tiivistelmän tulisi olla mahdollisimman läpinäkyvä kuvaus siitä, 1) millaisen rutiinitoiminnan yhteydessä tai millaisessa kehittämishankkeessa tai -ympäristössä hyvä käytäntö on tuotettu, ja 2) millaisista toimijoista, rakenteellisista tekijöistä ja prosesseista käytäntö koostuu, 3) millaisia tuloksia käytännön avulla on saavutettu sekä 4) millainen hyvän käytännön juurruttamissuunnitelma käytännön osalta on syntynyt.

Kuvauksen selkeys ja läpinäkyvyys mahdollista-

vat päätelmien tekemisen siitä, millaiseen näyttöön käytännön toimivuus ja vaikuttavuus perustuu. Tiivistelmän on tarkoitus palvella niitä alan ammattilaisia, jotka soveltavat hyväksi arvioitua käytäntöä omassa työympäristössään.

Miten hyvä käytäntö kuvataan?

Hyvän käytännön kuvaus voisi olla pituudeltaan enintään 10 -sivuinen ja se voidaan rakentaa seuraavien osioiden varaan:

Toimintaympäristö jossa hyvä käytäntö on tuotettu

Tässä kohtaa kuvataan sitä toimintaympäristöä, joko rutiinitoimintaa tai kehittämishanketta tai -ympäristöä, jossa hyvä käytäntö on tuotettu. Keskeistä on tehdä näkyväksi se, millä tavalla käytäntö on arvioitu hyväksi. Kuvaa toimintaympäristöä ja käytännön tuottamisprosessia soveltuvin osin seuraavien tekijöiden osalta:

- *toteutuspaikka*
- *rutiinitoimintaan tai hankkeeseen osallistuneet*
- *mikäli kyseessä oli rutiinitoiminta, kuvaa toiminta pääpiirteissään*
- *mikäli kyseessä oli kehittämishanke, kuvaa hankkeen*

negatiivisia tuloksia tarkasteltu käytäntö on tuottanut kohteena olleiden toimijoiden, esim. asiakkaiden kannalta. Tulokset voivat olla muutoksia esimerkiksi asiakkaan elämäntilanteessa, olosuhteissa tai terveydentilassa. Kuvaa lisäksi, millainen hyväksi arvioidun käytännön juurruttamisen suunnitelma rutiinoinnin tai hankkeen tuloksena on syntynyt.

Toivomme mallia koskevia kommentteja. Ovat-

ko hyvät käytännöt tällaisen mallin avulla kuvattavissa? Miten mallia voisi kehittää? Kommentit voi lähettää osoitteeseen juha.koivisto@stakes.fi

■ **Juha Koivisto**

TUTKIJA

FINSOC

FinSoc Oppaita ja käsikirjoja:

- Peter Dahler-Larsen: Vaikuttavuuden arviointi. Arviointiraportteja 3/2005.
- Riitta Seppänen-Järvelä (toim.): Vertaismenetelmät kehittävän arvioinnin välineinä. Arviointiraportteja 2/2005.
- Tom Sefton, Sarah Byford, David McDaid, John Hills ja Martin Knapp: Taloudellinen arviointi sosiaalialalla. Englanninkielinen alkuteos. Contemporary research issues. Making the most of it - Economic evaluation in the social welfare field. Menetelmä -käsikirja. Arviointiraportteja 6/2004.
- Riitta Seppänen-Järvelä: Prosessiarviointi kehittämissuunnitelmassa. Opas käytäntöihin. Arviointiraportteja 4/2004.
- Hanne Krogstrup: Kompetenssi-arviointimalli. Työyhteisön kehittämisen väline. Menetelmä - käsikirja. Arviointiraportteja 3/2004.
- Hanne Krogstrup: Hyvät käytännöt. Asiakaslähtöinen arviointi - Bikvan malli. Menetelmä - käsikirja. Arviointiraportteja 1/2004.

Yrityksiä pureutua vaikuttavuuden tutkimukseen

Vaikuttavuus ja vaikuttavuustutkimus ovat pelottavia sanoja. Edesmennyt työtoverini Maisa Maaniittu taisteli yksipuolista vaikuttavuusevaluaatiota vastaan. Vaikuttavuustutkimus, vaikuttavuusarviointi tai vaikuttavuusevaluaatio on kuitenkin aikaisemmin ymmärretty mielestäni liian kapeasti ja liian ”kovana”, liian mekaanisena. Tanskalainen Peter Dahler-Larsen tuo keskusteluun uusia raikkaita näkökulmia. Myönnän innostuneeni niin paljon hänen uusista teksteistään, että olin mukana suosittelemassa teoksen Nye veje i Evaluering (Dahler-Larsen & Krogstrup 2003) kääntämistä suomeksi. Teos on nyt käännetty kahdessa osassa, Hanne Kathrine Krogstrupin osuus on julkaistu suomeksi nimellä Kompetenssi-arviointimalli - Työyhteisön kehittämisen väline (Krogstrup 2004) viime vuonna (ks. myös Reijonen 2004).

Tänä vuonna olemme saaneet Peter Dahler-Larsenin osuuden tuosta samasta kirjasta suomeksi yksinkertaisella nimellä Vaikuttavuuden arviointi (Dahler-Larsen 2005). Dahler-Larsenin käsitys vaikuttavuuden arvioinnista joka on toki vai yksi monista tavoista ymmärtää asia sisältää sekä prosessin että sen tulosten ja vaikutusten arvioinnin. Vaikuttavuuden arvioinnin ydin on sen perustuminen teoriaan pohjautuvaan arviointiin. Tällä kohtaa on tapana mainita klassikoista Huey-Tsyh Chen sekä realistisen evaluaation suuret nimet Ray Pawson ja Nick Tilley. Näin tekee Dahler-Larsenkin. Mielenkiintoinen on

hänen toteamuksensa siitä, ettei tällä teoriapohjaisella (theory-based-evaluation) evaluaatiolla ole oikein mitään jalansijaa tanskalaisessa evaluaatiossa. Esimerkiksi Erik Albæk ja Olaf Rieper (2003) eivät mainitse sitä lainkaan artikkelissaan, jossa he esittävät yleiskatsauksen tanskalaisesta arvioinnista.

Kun arkikielessä ollaan kiinnostuneita vaikuttavuudesta, niin puhutaan vaikutuksista, tuloksista ja siitä mikä aiheuttaa jotakin ja silloin ollaan itse asiassa kiinnostuttu vaikuttavuudesta, toteaa Dahler-Larsen. Ihmisellä on syvään juurtunut tarve ymmärtää maailmaa, ymmärtää sitä, mistä asiat johtuvat, ihminen hakee selityksiä ilmiöille eli ihmiset ovat kiinnostuneita kausaalisuudesta. Irmeli Hännikäinen (1998, 11) aloittaa sotainvalidien vaimojen elämästä kertovan tutkimuksensa sanoen kirjan olevan ”kertomus sodan pitkäaikaisista vaikutuksista ihmisen elämään”. Yhteiskuntatieteellinen tutkimus on usein jollakin tapaa arvioivaa, vaikka se ei sitä eksplisiittisesti sano olevansa. Mistä vaikuttavuusevaluaation vastustus sitten nousee? Miksi niin usein halutaan sanoa, että tässä ja tässä arviointitutkimuksessa ei tutkita vaikuttavuutta? Kysymykseen ei useinkaan saa kirjoittajaltaan suoraa vastausta, vain jotain epä-määräistä ”kun se on niin vaikeaa”. Minua ei enää kiinnosta kuulla jälkikäteen annettuja kuvauksia siitä, mitä tapahtui tai mitä muka tapahtui. Ihmisen muisti on lyhyt ja se vääristää asioita monin tavoin. Jotta vaikuttavuuden arvioinnin mielessä voisi sanoa jo-

tain muutoksesta tai edes siitä, mitä on tapahtunut, tarvitaan jotain siitä kertovaa tietoa. Muistelumetodi ihan ”oikeana” tutkimusmetodinä on eri asia. Mutta se, että ihmisiltä vain kysytään mielipiteitä tai niin sanotusti kokemuksia ja sitten raportoidaan siitä, mitä heille on tapahtunut, on luotettavuudeltaan aika ohutta tutkimusta. Evert Vedung on kiteyttänyt tämän oivallisesti sanoen, että arviointi on perusidealtaan aika yksinkertaista, tarvitaan vain seurantatietoa jostain asiasta ja sen jälkeen asiaa voi arvioida. Tämä pätee kaikenlaiseen arviointiin, yhtä hyvin taloudelliseen kuin johonkin ”pehmeämpäänkin”.

Taloudellisten vaikutusten tutkimus vaatii tiedonkeruuta

Kun Olavi Kallio ja Pentti Meklin suostuivat ottamaan tehtäväkseen kuntouttava työtoiminta -lain toimeenpanosta kunnille vuonna 2002 syntyneiden kulujen ja mahdollisten tuottojen tutkimuksen, (ks Ala-Kauhaluoma ym. 2004 eli AKKU-tutkimus), niin he olivat kuntien noudattaneen Kuntaliiton ohjetta, jonka mukaan toiminnan taloutta olisi pitänyt seurata. Kuntouttavasta työtoiminnasta aiheutuneiden tuottojen ja kulujen selvittäminen olisi ollut helppoa, jos ne olisi kirjattu kirjanpitoon ohjeiden mukaan. Näin ei kuitenkaan ollut tapahtunut eri syistä. Kallion ja Meklinin tutkimusosuus AKKU-tutkimuksessa lähti ajatuksesta, jonka mukaisesti kuntouttavaa työtoimintaa koskeva lainsäädäntö on mahdollista nähdä julkisen vallan investointina tietyn väestöryhmän työkykyyn eli sen parantamiseen. Työkyvyn parantumisen voidaan olettaa vähentävän syrjäytymistä ja siitä aiheutuvia haittavaikutuksia (mm. mielenterveysongelmia, päihteiden väärinkäyttöä sekä niistä aiheutuvia kustannuksia).

Olennaista on Kallion ja Meklinin (2004) mukaan se, että tällaisten yhteiskunnallisten investointien talousvaikutukset realisoituvat pitkän ajan kuluessa. Investointien vaikutuksia voidaan tarkastella yhteiskunnallisen kustannus-hyötyanalyysin avulla. Kustannus-hyötyanalyysillä tarkoitetaan ohjelman, hankkeen, toimenpiteen tai yleensä toimintavaihtoehdon systemaattista edullisuusvertailua, jossa otetaan huomioon kustannukset ja hyödyt riippumatta siitä, ketä ne kohtaavat ja jossa eriaikaiset vaikutukset pyritään tekemään keskenään vertailukelpoisiksi, määritteli Eero Pitkänen (1970) jo

kauan sitten. Käytännössä analyysin toteuttaminen edellyttää täsmennyksiä ja rajauksia. Ensinnäkin on valittava se kenen näkökulmasta asiaa tarkastellaan ja toiseksi on huomioita kapasiteetti ja käyttöaste sekä toiminnan uutuus organisaatiolle. Neljäntenä asiana on tarkasteltava rajanvetoa erilliskustannusten ja yhteiskustannusten välillä. Kaiken tarkastelun pohjana on se ”mitä kirjanpito kertoo ja mitä se ei kerro talousyksikön toiminnasta”. (Kallio & Meklin teoksessa Ala-Kauhaluoma ym. 2004.)

Kallion ja Meklinin (2004) lopputulos oli se, että kuntouttavaa työtoimintaa koskeva taloustieto oli hajallaan eri vastualueiden menoissa. Hajallaan olevan tiedon etsintä ja kokoaminen vuoden takaisista tapahtumista oli niin työläs tehtävä, että kaikki tutkimuksessa mukana olevat kunnat eivät siihen voineet ryhtyä. Kerätyt tiedot jäivät aukkoiseksi ja osin puutteelliseksi. Tehtävä oli yksinkertaisesti vaativa, taannehtivasti jopa mahdoton tehtävä, totesivat Kallio ja Meklin.

Realistisen arvioinnin kehittäminen

Aivan vastaava on tilanne muidenkin arvioinnin osa-alueiden suhteen, meillä ei ole käytettävissä arvioinnin edellyttämää tietoa. Tämän ymmärryksen kanssa lähdimme vuonna 2002 toteuttamaan sosiaalitoimistojen työkäytäntöjen arvioinnin kehittämistä yhteistyössä eräiden Vantaan Korsossa ja eri puolilla Helsinkiä toimivien sosiaalipalvelutoimistojen ryhmien ja Huddersfieldin yliopiston evaluatioyksikön johtajan Mansoor A. F. Kazin kanssa. Kazi toimi kolme vuotta (2002-2004) realistisen evaluatiion menetelmän kouluttajana ja arvioinnin konsulttina. Olemme nyt koonneet kokemuksia julkaisuun Realististen arvioinnin ensimmäiset askeleet (Julkenen ym. 2005), joka kuvaa kokemuksia realistisen arvioinnin aloittamisesta sosiaalitoimessa. Raportissa on tiivistetty realistisen arvioinnin lähtökohdat, realistinen arviointi käytännön prosessina sekä sen suomalaisia sovelluksia ja käyttökokemuksia. Myös käytännön työntekijät ovat kuvanneet omia realistisen arvioinnin menetelmän käyttökokemuksiaan.

Olennaista realistisessa evaluatiiossa on se, että se pyrkii vastaamaan kysymykseen miksi jokin interventio vaikutti eli pyrkimys on juuri se sama, joka Dahler-Larsenin mukaan on vaikuttavuuden evaluatiion idea. Realistisen evaluatiion tarkoituksena on

pyrkii kehittämään tulevaa työtä sen ymmärryksen avulla, joka saadaan jo tehdyn työn arvioinnin avulla. Tieteelliset paradigmaerot ovat aina läsnä kun puhutaan arvioinnista. Haetaan sitä, mikä linkki tai ketju on työntekijän työn ja asiakkaan elämäntilanteen paranemisen välillä. Arvioinnin kehittämisprojekti nosti pintaan keskeisiä teemoja ja aiheita jatkotyön pohjaksi. Yksi näistä on se tosiasia, että täysin puhtaalta pöydältä lähtevä mittaaminen ja mittareiden rakentaminen on vaativaa ja edellyttää ajattelua ja aikaa ja se tuottaa helposti niin sirpaleista tietoa, että sen hyödyntäminen on vaikeaa. Keskeiseksi kysymykseksi nousee se, mitä on välttämätöntä kirjata arkityön ja asiakkaiden elämästä. Arvioinnissa ei ole kyse vain tekniikasta, millä arvioidaan mitattujen suoritteiden ja niitä seuranneiden tulosten välistä yhteyttä. Arvioinnin kohdalla ammattilaisten tulisi aina harrastaa myös ontologista pohdintaa oman työn tavoitteista ja merkityksestä. Mikäli arviointitieto ei tuota tietoa oikeista asioista, jää se käytännön työn paineissa joko taakaksi tai sitten se pikkuhiljaa unohtuu. (Kainulainen 2005.)

Kun kyseessä on tapauskohtaiseen harkintaan ja ammatilliseen tilannearviointiin perustuva tapauskohtainen työote, myös arvioinnissa tulisi voida huomioida yksilöllisyys, ainutkertaisuus, ihmisten erilaisuus. Ei ole perusteltua pyrkiä mittaamaan tilanteen

X1 muutosta samanlaisella tavalla kuin jonkin ihan toisen tilanteen Y2 kehittymistä. Ammattityöntekijät ovat usein olleet syvästi pettyneitä niihin keskimääräisiä tuloksia esitteleviin tutkimuksiin tai isoihinkin aineistoihin perustuviin arviointitutkimuksiin, joissa odotetut tulokset ikään kuin katoavat, ”liukenevat” jonnekin. (Lindqvist 2005.)

Miten arvioida terapeuttista työtä?

Psykoterapiaa tutkiva Mikael Leiman (2004) väittää, ettei terapeuttisen työn tai sen kaltaisen työn, jota sosiaalityö ainakin osaltaan on, tuloksia voida arvioida niin sanottuja aggregaattimuuttujia (eli makrotason muuttujia) käyttäen, koska muutos ilmenee silloin variaation lisääntymisenä eli vaikutukset eivät

tulekaan näkyviin. Empiristinen tietokäsitys, johon Leiman viittaa, perustuu peräkkäisyyteen perustuvaan syy-suhteen ymmärtämiseen, siihen että jostakin seuraa jotakin. Realistisen evaluaation ymmärrys kausaalisuudesta on toisenlainen. Olennaista on niin kutsuttu teoriasidonnainen kausaalisuus, kuten jo edellä totesin. Jos kausaalisuus nähdään ihmis- tai yhteiskuntatieteissä mahdottomaksi, katoaa samalla mahdollisuus arviointiin. Jos kaikki olisi ainutkertaista, tulkinnallista ja merkityksenannot olisivat kokonaan yksilöllisiä, ei voitaisi ajatella löydettävän yleistettävää tai siirrettävää tietoa. Mutta evaluatitotutkijat yleensä ajattelevat, että ainakin osa ihmisten toiminnasta ja ajattelusta on ”samanlaista” siinä mielessä, että siinä on ennustettavuutta.

Vaikuttavuuden arviointia vastustetaan usein myös sanoen, ettei ihmisten kanssa tehtävää vuorovaikutustyöstä, kuten esimerkiksi sosiaalityötä voi määrällisesti mitata; mittaaminen on suorastaan ”myrkkyä”. Hyvien mittareiden miettiminen on

kuitenkin välttämätöntä jatkossa, kun sosiaalipalveluiden kilpailuttaminen ja muut uudet johtamis- ja ohjaustavat yleistyvät. Meidän on kyettävä sanomaan, mitä tuloksia ja vaikutuksia milläkin vaihtoehdolla on. Ehkä voisimme opetella hieman rennompaa suhtautumista mittaamiseen. On selvää, ettei mittaamista edellyttävä rajanveto ole yksinkertaista. Dikotominen joko-

tai -ajattelu tekee suoranaista vääryyttäkin ilmiöille, joita perustellusti voi pitää vaikeasti mitattavina.

Mielestäni emme voi kuitenkaan jäädä puhumaan vain laadullisesta vaikuttavuuden arvioinnista (esim. Metteri 2000, 242). Mittaamista voi tehdä luovillakin tavoilla. Suorastaan hellyttävä on esimerkki siitä, miten syöpää sairastavat lapset kehittivät sairaalassa omaan tilanteeseensa sopivan kipumittarin (Hämäläinen 2004). Kipujan toisessa päässä kuvataan sitä, mikä ”tuntuu mukavalta” ja toisessa päässä sitä, mikä ”sattuu”. Janaan mahtuu monia erilaisia asioita, luettelen osan alkaen ”tuntuu mukavalta” -päästä. Janan päässä on ”silytys ja rapsutus” ja toisena ”äidin suukko”. Vähän alempana asteikolla ovat ”saunan löyly”, ”kutittaminen”. ”Tuulen henkäys”, ”koiran tai kissan nuolaisu” ja ”vähän kylmä” ovat melko neutraaleja, ne ovat asteikon keskellä. Kun sitten mennään kohti kipua, edetään ampiaisen pis-

Lapset kehittävät sairaalassa kipumittarin

ton, nokkosten polttelun, tukistamisen, verikokeen jälkeen näille vakavasti sairaille lapsille omia kovia kokemuksia kohti. Pahinta asteikolla on ”läheisen kuolema”, toiseksi pahinta on ”kasvaimen aiheuttama päänsärky”, kolmanneksi pahinta on ”selästä otettava likvor-näyte”. Hieman vähäisempänä ”sattumisena” on inhottava tieto omasta sairaudesta tai tulevista toimenpiteistä. Kuinka monta kertaa olen kuullut lauseen – ja itsekin sitä viljellyt – ettei kangasta ei voi mitata litran mitalla. Entä jos voikin?

Kiinnostus vaikuttavuuteen näyttää heränneen samanaikaisesti eri tahoilla. Kun Jyväskylän yliopiston laitoksella tarkastettiin tämän vuoden maaliskuussa Katja Kurrin (2005) tutkimus psykoterapiasta, aloitti Kurri lectionsa sanomalla olevansa kiinnostunut vaikuttavuudesta. Hän ei kuitenkaan hae perinteiseen tapaan tuloksia ja vaikuttavuutta, vaan tutkimuksen kohteena on se mitä psykoterapeutin ja asiakkaan välisissä keskusteluissa ”todella tapahtuu”. Tulokset osoittavat, että keskustelujen moraalisen järjestyksen ydinoletuksia ei huomata. Keskusteluissa neuvotellaan muun ohessa vastuusta, selitysvolvollisuudesta ja muista moraalisisista kysymyksistä. Tämä ei olisi tullut ilmi, jos olisi vain haastateltu asianomaisia ihmisiä. Oli olennaista tutkia sitä mitä todella tapahtui, mitä tapahtui myös äänenpainojen, huokausten ja katseiden tasolla.

Juha Koivisto on tehnyt katsauksen viiden ulkomaisen arviointi-instituutin toiminnallisiin ja metodologisiin strategioihin (Koivisto 2005; ks. myös Koivisto 2004). Hän päätyi siinä esittämään kaksijakoisen (perinteinen tiedekäsitys vs. sosiaalinen konstruktivismi) keskustelun ylittämistä. Tämän kolmannen tien näkemyksen mukaan inhimillinen toiminta ja vuorovaikutus ovat teknisesti välittyneitä. Välittävät tekijät voivat olla mitä tahansa. Sosiaalista käsitellään ”jatkuvana tulemana tai seurauksena” (Koivisto 2005, 84). Sosiaalinen konteksti ei määrää toimintaamme, vaan sosiaaliset suhteet, intressit, tarpeet, päämäärät ja valta-asetat ovat jatkuvasti uudelleen määrittelyn asemassa. Koivisto kirjoittaa kriittisesti realistisen evaluaation ”näyttöagendasta” eli hokemasta ”mitä kenelle missä olosuhteissa”. Hän pelkää huomion kiinnittyvän siihen, että menetelmien siirrettävyys nähdään liian helppona. Olisi tärkeämpää keskittyä siihen ”millaisin resurssein ja millaisen toiminnallisuuden avulla halutut päämäärät saadaan aikaan” (mt. 86). Menetelmä toimii, jos asiakas lähtee toimimaan. Kyse on siis toiminnan teo-

rian mukaisesta korostuksesta ja tuo korostus on mielestäni hyvin tärkeä ja myös minulle keskeinen.

Miten eteenpäin?

Miten me suomalaiset sosiaalialan ja vuorovaikutustyön vaikuttavuusevaluaatiosta kiinnostuneet tutkijat ja kehittäjät pääsemme eteenpäin? Koulutautumalla on yksinkertainen ja vanha vastaus. Hakemalla kontakteja niihin, jotka muualla, eri maissa ovat kiinnostuneita samoista teemoista, on toinen vanha tapa. Me teemme FinSocissa molempia ja yhdistämme näitä. Vaikuttavuusevaluaatiossa kehittyäksemme olemme aloittamassa uuden koulutuksen yhteistyössä Helsingin yliopiston täydennyskoulutusyksikön Palmenian kanssa.

Hyvinvointipalvelujen vaikuttavuuden arvioinnin Diploma-koulutus (20 ov) alkaa touko- kesäkuussa 2005 (www.palmenia.helsinki.fi/koulutus). Kun tämä lehti ilmestyy, on osallistujat varsinaiseen Diploma-ryhmään jo valittu. Olemme kuitenkin päätyneet toteuttamaan koulutuksen uudella mallilla. Kahdeksaan teemaseminaariin voivat osallistua myös muut kuulijat. Teemaseminaarien aiheina on erityisesti erilaiset lähestymistavat vaikuttavuuden arviointiin. Kesäkuussa esillä on realistinen evaluaatio ja kausaalisuuden perusproblematiikka, elokuussa 24.-25.8.2005 kouluttajana toimii Peter Dahler-Larsen. Koska mittaaminen ja soveltuviin mittareiden kehittäminen erityisesti on osoittautunut visaisemmaksi kysymykseksi kuin ehkä oletimme vielä muutama vuosi sitten, keskitytään 1.-2.11.2005 teemaseminaarissa näihin kysymyksiin ja kouluttajina ovat silloin suomalaiset asiantuntijat Paavo Viirkorpi ja Sakari Kainulainen. Mikael Leiman toimii kouluttajana jossakin teemaseminaareista vuonna 2006.

Voisin sanoa: ”olen optimistinen ja toiveikas”, kuten totesi huhtikuinen vieraamme professori Peter Sommerfeld esitellessään tietokoneohjelma-avusteista reaaliaikaista asiakkaiden elämän tilanteiden seurantaa. Sveitsissä ollaan kokeiluvaiheessa. Yksi arviointitavan ideoista on se havainto, että jos ihmiseltä kysytään jälkikäteen asioita, hän useimmiten jotenkin kaunistelee. Otan käytännön esimerkin, jonka esitin Sommerfeldille. Jos minun aviomieheltäni – olemme olleet kuten sanotaan onnellisesti naimisissa 29 vuotta – kysytään, miten on viikkosi Tuijan kanssa sujunut, niin melko todennäköisesti

hän vastaa ”oikein mukavasti, meillä on ihan kivaa yhdessä” tai jotain vastaavaa. Mutta jos hän olisi mukana Sommerfeldin ja hänen työtovereidensa Real time monitoring –projektissa, hän saisi joka ilta kello 18–24 välisenä aikana vastata kämmenmikronsa esittämiin (suomalaisessa sovellutuksessa varmaankin Nokian kommunikaattoriin) kysymyksiin siitä, miten päivä on sujunut. Yksi kysymys kysyy, miten on mennyt partnerin kanssa. Mieheni saattaisi jonain iltana vastata, että ”on se vaimo taas ollut ihan mahdoton, enkä saa olla yhtään rauhassa, kun se höykyttää pihatöitä tekemään ja erityisesti haravoimaan, jota suorastaan vihaan”. Jonain iltana hän saattaisi ajatella – ja vastata sen mukaisesti – että ”onpa ihanaa saada katsoa rauhassa TV:tä, kun vaimo sauhuaa jollain Diploma-kurssilla”. Me evaluattorit haluaisimme usein tietoa, jota ei itsepetos (ks. Räikkä 2005) peitä. Peter Sommerfeld totesi minun ymmärtäneen idean.

■ **Tuija Lindqvist**
TUTKIJJA
FINSOC

KIRJALLISUUS:

Ala-Kauhaluoma, Mika, Keskitalo, Elsa, Lindqvist, Tuija ja Parpo, Antti (2004) Työttömien aktivointi. Kuntouttava työtoiminta –lain sisältö ja vaikuttavuus. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 141.

Albæk, Erik & Rieper, Olaf (2003) *Evaluering i Danmark: Effektevaluering, monitorering og formativ evaluering*. I Peter Dahler-Larsen & Hanne Kathrine Krogstrup (red.) *Tendenser i evaluering*. Odense: Syddansk Universitetsforlag. 130–140.

Dahler-Larsen, Peter (2005) Vaikuttavuuden arviointi. Stakes. FinSoc. Työpapereita 3/2005.

Dahler-Larsen, Peter & Krogstrup, Hanne Kathrine (2003) *Nye Veje i Evaluering*. Århus: Systime.

Hämäläinen, Katri (2004) *Ai, sattuu!* Helsingin Sanomat 9.1.2004. D1, Lapset.

Hännikäinen, Irmeli (1998) *Vaimot sotainvalidien rinnalla. Elämäntehtävänä selviytyminen*. Helsinki: Gaudeamus.

Julkunen, Ilse, Lindqvist, Tuija & Kainulainen, Sakari (toim.) (2005) *Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet*. Stakes. FinSoc. Työpapereita 3/2005.

Kallio, Olavi & Meklin, Pentti (2004) *Kuntouttava työtoiminta –lain kuntiin kohdistuvat taloudelliset vaikutukset vuonna 2002*. Julkaistu osana teosta *Ala-Kauhaluoma, Mika, Keskitalo, Elsa, Lindqvist, Tuija ja Parpo, Antti (2004) Työttömien aktivointi. Kuntouttava työtoiminta –lain sisältö ja vaikuttavuus*. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 141. 179–203.

Kainulainen, Sakari (2005) *Yhteenveto ja johtopäätöksiä*. Teoksessa *Julkunen, Ilse, Lindqvist, Tuija & Kainulainen, Sakari (toim.) (2005) Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet*. Stakes. FinSoc. Työpapereita 3/2005.

Koivisto, Juha (2004) *Millaisiin ehdoin sosiaalialan työ- ja interventiomenetelmät ovat siirrettävissä?* FinSoc news 2/2004. 4–7.

Koivisto, Juha (2005) *Tiedon kerääminen ja systematisointi sosiaalialalla. Katsaus viiden ulkomaisen arviointi-instituutin strategioihin*. Stakes. FinSoc. Työpapereita 3/2005.

Krogstrup, Hanne Kathrine (2004) *Kompetenssi-arviointimalli - työyhteisön kehittämisen väline*.

Stakes. FinSoc. Arviointiraportteja 3/2004.

Kurri, Katja (2005) *The Invisible Moral Order. Agency, Accountability and Responsibility in Therapy Talk*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 260.

Leiman, Pentti (2004) *Vaikuttavuustutkimuksen pulmallisuus psykoterapiassa*. Duodecim 2004; 120: 2645–2653.

Lindqvist, Tuija (2005) *Johdatus tapauskohtaiseen ja realistiseen arviointiin*. Teoksessa *Julkunen, Ilse, Lindqvist, Tuija & Kainulainen, Sakari (toim.) (2005) Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet*. Stakes. FinSoc. Työpapereita 3/2005

Metteri, Anna (2000) *Sosiaalityön vaikeiden tilanteiden tutkiminen*. Teoksessa *Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä: SoPhi. 237 – 261.

Reijonen, Mikko (2004) *Bikva-malli kriminaalihuollon päihdetyön kehittämisen tukena*. FinSoc news 2/2004. 14–15.

Räikkä, Juha (2005) *Itsepetoksen filosofia*. Helsinki: WSOY.

Ehkäisevien kotikäyntien kokeilu

Ehkäisevät kotikäynnit ja ennakoiva palveluohjaus – uusi voimaannuttava toimintamalli seniori- ja vanhustyöhön. Jyväskylän sosiaali- ja terveystalokeskuksen julkaisu 1/2004

Esittelen tässä artikkelissa tutkimusraporttia, jossa tarkastellaan Jyväskylässä toteutettua ehkäisevien kotikäyntien kokeilua. Hankkeen tarkoituksena oli löytää uusia toimintatapoja vanhustyöhön. Näkökulmani on siinä, mitä toiminta voisi merkitä ikäihmisille itselleen.

Projektin lähtökohdat

Projektin tavoitteena on edistää ennaltaehkäiseviä ja voimaannuttavia toimintatapoja ikääntyneiden palveluissa. Siinä kokeiltiin erilaisia tapoja toteuttaa ennaltaehkäiseviä kotikäyntejä, palveluohjausta

ja tiedonvälitystä. Raportissa tätä jyväskyläläistä projektia taustoitetaan laajasti 1990-luvun vanhuspolitiikan tavoitteita, palvelurakenteen muutosta ja 2000-luvun palveluiden tulevaisuuden visioita esittelemällä. Laaja taustoitus tekee näkyväksi sen, minkälaisista asioista voimavaroja korostava vanhustyö voi koostua ja minkälaisin käsittein voidaan vastustaa vanhuuden medikalisoitua.

Projektissa käytettiin Sitran Seniori 2000 - Ikääntyvä Suomi uudelle vuosituhanalle -tutkimuksessa (1999) tuttuja määrittelyjä senioreista ja vanhuksista. Seniorit ovat 60–80 -vuotiaita ja pääosin terveitä. Vanhukset taas ovat palveluja tarvitsevia ja yleensä yli 80-vuotiaita. Erittelyllä haluttaneen

"...ETTÄ IHMISELLÄ ON VÄYLIÄ, VOIMAVAROJA JA HAAVEITA"

Marjatta Salminen, Asta Suomi ja Sinikka Hakonen (2004)

korostaa sitä, etteivät vanhat ihmiset ole yhtenäinen, joukko joka tarvitsee palveluja, vaan heidän joukossa on hyvin suuri osa niitä, jotka elävät itsenäistä, aktiivistakin elämää. Toisaalta nämä nimitykset siirtävät vanhuutta yhä kauemmas. Mutta onko uusi raja erityisen onnistunut sekään: yli 80-vuotiaakin voi olla omatoiminen ja aktiivinen ja 60-vuotias voi olla sairas ja avun tarpeessa. Tämä jako oli kuitenkin projektin lähtökohtana ja ennalta ehkäisevät kotikäynnit kohdistettiin 70-vuotiaille sillä perusteella, että vanhemmalle väestölle ne tehtynä ne olisivat palvelutarpeen selvitystä, eivät niinkään ennaltaehkäisyä.

Mitä projektissa tehtiin?

Projektissa oli kaksi puolta, Jyväskylän maalaiskunta keskittyi päiväkeskustoiminnan kehittämiseen, ehkäisevä työ ja palveluohjauksen kehittäminen olivat keskiössä Jyväskylän kaupungissa. Tarkastelen tässä

erityisesti jälkimmäistä osuttua. Toki molemmat asiat ovat tärkeitä varsinkin kun projektissa kehitettiin ajatusta yhteisöllisestä palveluohjauksesta, jossa ennaltaehkäisevät kotikäynnit eivät tuntuneet riittävältä palveluohjauksen muodolta, vaan ikäihmisten kanssa päiväkeskuksessa tehtävä työ liitettiin mukaan.

Kun ehkäiseviä kotikäyntejä on eri puolilla käynnistetty, on aluksi jouduttu pohtimaan, minkä ikäisille henkilöille ehkäiseviä kotikäyntejä tulisi tehdä, ketkä niistä hyötyisivät. Usein kohdehenkilöiksi on valittu 75-vuotiaiden ikäryhmä. Toisinaan taas käynnit on suunnattu 80-vuotiaille. Kokemus on osoittanut, että 75-vuotiaat ovat sangen hyväkuntoisia, kun taas 80-vuotiaille käynti voi tulla liian myöhään. Silloin palvelutarve on jo ollut sen verran suuri, että palvelu on jo käynnistynyt. Joku kunta on yrittänyt ratkaista pulmaa valitsemalla iän tästä välistä eli 78-vuotiaat. Nämä ikävalinnat ovat perustuneet ajatukseen, että ennalta ehkäisevän käynnin merkitys on tiedottaa palveluista ennakkoon ja toisaalta palvelutarpeen

Esimerkkejä ehkäisevien kotikäynneillä käytetyistä kysymyksistä

Jyväskylän projektin kysymyksiä (Voimavaralähtöinen)

Esimerkiksi

Miten liikutte kotona?

-Liikun itsenäisesti, Liikun apuvälineitä käyttäen, Liikkuessa tarvitsen avustajan.

Viihdyttekö asuinalueellanne?

-Kyllä.

Mikä tekee lähiympäristöstänne viihtyisän?

-En. Mitkä seikat vähentävät viihtyisyyden tunnetta? *Tunnetteko olonne turvalliseksi asuinalueellanne?*

-Kyllä.

-En. Miksi?

Onko lähiympäristössänne seuraavia palveluja?

Kauppa, Apteekki, Pankki, Pankkiautomaatti, Posti, Kirjasto, Terveysasema, Sosiaaliasema, Päiväkeskus.

Hoidatteko itse asiainn näissä palveluissa? Miten lähipalveluja tulisi kehittää? Harrastatteko liikuntaa?

Haluaisitteko aloittaa jonkin uuden liikuntaharrastuksen tulevaisuudessa? Haluaisitteko aloittaa uuden harrastuksen tulevaisuudessa?

Lomakkeella pyydetään myös kehittämisideoita

Kuntaliiton raportin (Ongelmalähtöinen)

Esimerkiksi

Liittykö portaiden käyttöön ongelmia? Huolestuttaako tietä jokin terveydentilassanne? Tunnetteko itsenne?

1. Yksinäiseksi, 2. Murheelliseksi 3. Turvattomaksi, 4. Pelokkaaksi, 5. Väsyneeksi, 6. Elämään tyytyväiseksi ja seuraavana kysymyksenä

Pelkäätekö tulevaisuuden puolesta?

1. Kotona, 2. Kodin ulkopuolella. Oletteko kaatunut? *Selviydtekö omin voimin seuraavista toiminnoista?*

1. kaupassa käynti, 2. Pankkiasiat, 3. Kevyistä kotitöistä, 4. Raskaista kotitöistä?

Harrastatteko liikuntaa? Jos liikuntakykynne on heikentynyt, mikä siihen on mielestänne syytä? Onko teillä vaikeuksia päästä osallistumaan toimintaa kodin ulkopuolella?

(Häkkinen Hannele, Tupu Holma 2004)

arviointi. (Häkkinen Hannele, Tupu Holma (2004), Heinola ym 2003.) Lähtökohta on usein melko lailla ongelmasuuntautunut, mitä Jyväskylän projektissa haluttiin välttää. Siellä käynti tehtiin 70-vuotiaiden luo, jolloin korostettiin voimavaraistamista ja tiedotusta – ei niinkään ongelmien kartoitusta.

Ennaltaehkäisevät kotikäynnit pohjustettiin Jyväskylässä huolellisesti tiedottamalla niistä ikääntyneille ja paneutumalla käynnillä käytettävän lomakkeen suunnitteluun huolella, jotta se todella kartoittaisi voimavaroja, ei ongelmia. Seuraavassa taulukossa vertaan lomakkeen kysymyksiä Kuntaliiton raportin kysymyksiin, jossa ero tulee selkeästi esiin.

Käyntejä suorittavat henkilöt saivat lisäkoulutusta. Tarkoituksena oli antaa näille ikääntyneille henkilökohtaisesti tietoa kaupungin palveluista, vahvistaa näin heidän turvallisuuden tunnettaan, tukea heidän kotona selviytymistään ja selvittää heidän voimavarojaan. Haluttiin myös saada tietoa valitusta ikäryhmästä kaupungin palvelujärjestelmälle ja vastata mahdollisiin palvelutarpeisiin, kartoittaa asuinympäristöjä ja lähipalveluja sekä saada niitä koskevia parannusehdotuksia. Kokeilussa otettiin käyttöön alueellinen eli yhteisöllinen palveluohjaus, joka merkitsi, että päiväkeskuksiin (ja muihin ikäihmisten asiointipaikkoihin, kuten muutamiin kauppoihin,) järjestettiin palveluohjauspäiviä. Päiväkeskuksiin tuli senioripiste, jossa oli käytettävissä verkkopalvelua ja jossa palveluohjaajan tunnit järjestettiin. Kaikkien toimintojen ohjauksesta huolehti yksi henkilö. Projektissa havaittiin, että henkilöstö tarvitsi tähän lisäkouluttamista.

Tulokset

Voimavaroja kartoittavien kysymysten tulokset ovat antoisia ja osoittavat, että ikäihmisillä todella on monenlaisia voimavaroja ja he ovat erittäin kykeneviä kertomaan niistä. Projektissa saatiin heiltä myös monia kehittämisehdotuksia. Projektissa kehitettiin palveluohjauksen työtapaa. Ehkäisevien kotikäyntien toteuttamiseen laadittu lomake sekä voimaantumissuunnitelma ja palveluvaraukset olivat

toiminnan välineet.

Raportti korostaakin ikääntyneiden voimavarojen tunnistamista. Medikalisaatio ja biolääketieteellinen vanhenemisen tarkastelu merkitsevät, että korostetaan vanhuutta raihnaisuutena, sairauksina. Vanhuus on silloin kielteinen asia. Sosiokulttuurinen vanhuskäsitelmä korostaa, että on monia tapoja vanheta ja se tuo esiin vanhuuden vahvuuksia ja voimavaroja. Ilahduttavaa on nähdä, miten hyvin tämä voimavarojen näkökulma on toteutettu projektin kotikäyntilomakkeella. Kysymykset eivät oleta ongelmia vaan ovat neutraaleja.

Ikäihmiset arvostivat kotona asumista, lähiympäristöään ja lähellä olevia palveluita. Sosiaaliset suhteet olivat heille tärkeitä ja lisäsivät turvallisuuden tunnetta. Arkiaskareet sujuivat useimmilla hyvin, mutta raskaimpiin töihin kaivattiin apua. Ikäihmiset olivat paljon kanssakäymisissä eri-ikäisten ihmisten kanssa ja erityisesti perheenjäseniin pidettiin yhteyttä myös viestintävälineillä (puhelimella). Heillä oli melko runsaasti harrastuksia, yleisin oli tv:n katselu. Erilaisia ongelmia tai puutteita kokevien määrä oli eri kysymysten kohdalla noin 5 %.

Hankkeen tulokset olivat siis parantuneita ja jopa uusia, innovatiivisia työkäytäntöjä. Ikääntyneiden mukaan hankkeen hyödyt olivat kaupungin taholta osoitettu arvostus vanhaa ihmistä kohtaan ja turvallisuuden tunne konkreettisen tiedon ohella. Myös muissa tutkimuksissa ja hankkeissa on esitetty samansuuntaisia tuloksia. Ikääntyneet arvioivat käyntejä hyödyllisiksi.

Hyötyjen ja vaikutusten osoittaminen

Raportissa keskitytään hankkeen prosessin ja siinä kehitettyjen välineiden esittelyyn ja arviointiin. Raporttia voidaan lukea uusien työtapojen ja välineiden ideoimisen esittelynä, joiden hyödyllisyyttä ikääntyneille (tai senioreille?) on vielä aikaista arvioida.

Mutta entäpä, kun sosiaalialallakin aletaan yhä useammin kysyä, onko toiminnasta tai interventioista hyötyä? Hyötyjä ja vaikutuksia on alalla alettu pohtia

**Ikäihmisillä
on monenlaisia
voimavaroja**

kysymyksiä: mikä toimii, kenelle, missä olosuhteissa (ks Tuija Lindqvistin tai Juha Koiviston artikkelia tässä lehdessä.) Jotta jotain käytäntöä voidaan sanoa hyväksi, tarvitaan näyttöä sen suotuisista vaikutuksista (Koivisto 2004). Jäänkin mielenkiinnolla odottamaan, miten vaikuttavuutta tullaan arvioimaan.

■ **Sirpa Andersson**
TUTKIJJA
FINSOC

KIRJALLISUUS:

Heinonen Reija, Päivi Voutilainen, Marja Vaarama (2003) *Apua ja iloa pienellä vaivalla. ehkäisevät kotikäynnit viidessä kunnassa. Stakes, Aiheita 9/2003.*

Häkkinen Hannele, Tuupu Holma (2004) *Ehkäisevä kotikäynti – tuki vanhuksen kotona selviytymiselle. Valtakunnallisen kehittämishankkeen tulokset ja kokemukset. Suomen Kuntaliitto, Sosiaali- ja terveysministeriö.*

Koivisto Juha (2004) *Millaisin ehdoin sosiaalialan työ- ja interventiometelmät ovat siirrettävissä? FinSoc News 2/2004 s 4-7.*

Julkaisuja sosiaalialan arvioinnista

■ Ryhmällä on kaksi omaa julkaisusarjaa; FinSoc Työpapereita -sarja ja FinSoc Arviointiraportteja -sarja. Useimmat raportit on saatavilla pdf-tiedostona osoitteesta: www.stakes.fi/finsoc/julkaisut/sarjat. Tiedustelut Hilikka Nyströmiltä puh 09 3967 2313 tai etunimi.sukunimi@stakes.fi

Finsoc Työpapereita:

■ Ilse Julkunen, Tuija Lindqvist, Sakari Kainulainen (toim.): Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet. Työpapereita 3/2005.

■ Erja Pietiläinen: Palveluohjauksen kehittämishankkeita syksyllä 2004. Työpapereita 2/2005.

■ Sanna Blomgren: Toimivia palveluohjauksen elementtejä etsimässä? Kirjallisuuskatsaus suomalaisista palveluohjaustutkimuksista. Työpapereita 1/2005.

■ Katri Vataja ja Ilse Julkunen: Sosiaalitoimistojen työn organisointi ja työhyvinvointi. Tutkimuskatsaus. Työpapereita 5/2004.

■ Ilse Julkunen (ed): Perspectives, Models and Methods in Evaluating the Welfare Sector – a Nordic Approach. Working Papers 4/2004.

■ Katri Vataja, Sakari Kainulainen, Ilse Julkunen: Sosiaalipalveluiden arvioinnista kunnissa – Selvitys arvioinnin ja talousosaamisen tarpeesta ja merkityksestä kunnissa vuonna 2003. Työpapereita 3/2004.

■ Edward J Mullen: Evidence-Based Practice in a Social Work Context – the United States Case. Working Papers 2/2004.

■ Evert Vedung: Utvärderingsböljans former och drivkrafter. Working Papers 1/2004.

■ Petteri Paasio: Vaikuttavuuden arvioinnin rakenne ja mahdollisuus sosiaalialalla. Työpapereita 3/2003

■ Evert Vedung: Arviointialto ja sen liikkeelle panevat voimat. Työpapereita 2/2003.

FinSoc Arviointiraportteja:

■ Maisa Toljamo, Riitta Haverinen, Harriet Finne-Soveri, Antti Malmivaara, Harri Sintonen, Päivi Voutilainen, Marjukka Mäkelä: Ehkäisevien kotikäyntien vaikutukset iäkkäiden toimintakykyyn. Systemaattisiin kirjallisuuskatsauksiin perustuva menetelmäarvio. Arviointiraportteja 4/2005.

■ Juha Koivisto: Tiedon kerääminen ja systematisointi sosiaalialalla. Katsaus viiden ulkomaisen arviointi-instituutin strategioihin. Arviointiraportteja 1/2005.

■ Ari Salonen: Rikos- ja riita-asioiden sovittelu Suomessa. Vuoden 2004 kuntakyselyn tulokset. Arviointiraportteja 7/2004.

■ Aune Flinck ja Juhani Iivari: Lähisuhdeväkivalta sovittelessa. Tutkimus- ja kehittämishankkeen realistinen arviointi. Arviointiraportteja 5/2004.

■ Pekka Karjalainen ja Sanna Blomgren: Oikorata vai mutkatie? Sosiaalista kuntoutusta ja työelämäpolkuja nuorille. Arviointiraportteja 2/2004.

■ Katariina Perttula: Palveluohjauksen vaihtoehdot - Pitkäaikaissairaiden ja vammaisten lasten ja nuorten ja heidän perheidensä palveluohjauskokeilun arviointitutkimus. Arviointiraportteja 2/2003.

■ Riitta Haverinen, Aki Siltaniemi, Sirpa Andersson, Erkki Kempainen, Maisa Maaniittu, Pia Londén: Sosiaaliamiestoiminta käynnistyi - Alkuvaiheen arviointi. Arviointiraportteja 1/2003.

FinSoc

Stakesin sosiaalipalvelujen evaluaatioryhmä FinSoc

www.stakes.fi/finsoc ■ s-posti: etunimi.sukunimi@stakes.fi

Yhteystiedot

Ryhmäpäällikkö

VTT, dosentti, tutkimuspäällikkö Riitta Haverinen
puh. (09) 3967 2087, 040 5744132

Ryhmäpäällikön sijainen

VTT, dosentti, tutkimuspäällikkö Ilse Julkunen
puh. (09) 3967 2091, 4000 352 179

VHTT, ryhmän sihteeri

Toimistos sihteeri Hilikka Nyström
puh. (09) 3967 2313, 0400 560155

YTM, tutkija Sirpa Andersson

puh. (09) 3967 2216

YTM, tutkimusharjoittelija Jaakko Harkko

puh. (09) 3967 2372

VTT, erikoistutkija Kaija Hänninen

puh. (09) 3967 2214, 040 7001875

VTT, dosentti, TM, tutkimuspäällikkö Juhani Iivari

puh. (09) 3967 2208, 040 5567302

VTL, tutkija Pekka Karjalainen

puh. (09) 3967 2055, 040 5475568

VTT, erikoistutkija Juha Koivisto

puh. (09) 3967 2081, 041 4344619

MA, BA, tutkija Mira Koivusilta

puh. (09) 3967 2479

VTL, tutkija Tuija Lindqvist

puh. (09) 3967 2057, 0400 936878

YTM, kehittämisspäällikkö Anu Muuri

(vuorotteluvapaalla 31.12.2005 saakka)

VTT, kehittämisspäällikkö Riitta Seppänen-Järvelä

puh. (09) 3967 2621, 040 5155539

YTM, tutkija Katri Vataja

puh. (09) 3967 2292

YTM, tutkijan sijainen Riikka Westman (Jyväskylä)

puh. (014) 260 3121

Pol. kand. tutkimusassistentti Johanna Öhman

puh. (09) 3967 2057

Käytä hyväksesi netissä olevaa uutta tietoa!

FinSoc -ryhmän kotisivuilta www.stakes.fi/finsoc löydät ajantasaisia tietoa julkaisuistamme, menetelmäkäsikirjoista sekä arvioinnin verkostoista ja työpajoista. Voit tulostaa julkaisuja käyttöösi.